

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: 811.21/.22+811.58

ББК:81.2

Ҷ-18

ЦАНГ ЛЕЙ

**ТАҲЛИЛИ СОХТОРӢ ВА МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ
ЗАБОНШИНОСӢ (语言学) ДАР ЗАБОНҲОИ
ТОҶИКӢ ВА ЧИНӢ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 - Забоншиносии
муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар кафедраи забонҳои хориҷии факултети забонҳои Осиё ва Аврупои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба анҷом расидааст.

Роҳбари илмӣ: **Имомзода Маҳина Муҳаммадюсуф** -номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии факултети забонҳои Осиё ва Аврупои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Мухторов Зайниддин Мухторович** - доктори илмҳои филологӣ, профессор, ректори Филиали Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур дар шаҳри Душанбе

Маҳмудова Фарангис Сирочидиновна, номзади илмҳои филологӣ, муаллими калони кафедраи забонҳои Шарқи факултети забонҳои хориҷии Донишгоҳи славянии Тоҷикистону Русия

Муассисаи тақриздиханда: Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Бобочон Ғафуров

Ҳимояи диссертатсия санаи 25 ноябри соли 2023, соати 13:00 дар чаласаи Шурои диссертасионии 6D.KOA-036 назди Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода бо суроғай 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе, кӯчаи Ф.Муҳаммадиев 17/6, маҷлисгоҳи Шурои олимон баргузор мегардад.

Бо мухтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.ddzt.tj ва дар китобхонаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «_____» _____ соли 2023 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
Шурои диссертасионӣ,
номзади илмҳои филологӣ

Ҳасанова Ш.Р.

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқ. Диссертатсияи илмии мазкур ба омӯзиши муқоисавии сохтор ва маънои истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бахшида шуда, иқдоми аввалин дар забоншиносии муқоисавии тоҷик мебошад. Мавриди қайд аст, ки таҳқиқи муаммоҳои истилоҳ ва воситаҳои ифодаи он солҳои зиёд на танҳо диққати олимону ба худ ҷалб намудааст, балки фаҳмишу табиати он сабаби баҳсу талошҳо низ гардидааст. Новобаста ба шумораи зиёди пажӯҳишҳои ба мавзуи мавриди баҳс бахшидашуда, хусусиятҳои маъноию сохтории истилоҳоти забоншиносӣ то ҳол ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст.

Таҳқиқу баррасии масъалаи мазкур барои ҳалли масъалаҳои забоншиносии муқоисавӣ аҳамияти калони илмӣ дошта, аз рӯзмарра будани мавзуи қори илмии мазкур шаҳодат медиҳад.

Мусаллам аст, ки дар нимаи аввали асри XX на забоншиносон ва на ҷомеашиносон ба истилоҳшиносӣ диққати махсус медоданд. Истилоҳот шуруъ аз солҳои 1930 ба таври назарас мавриди омӯзиши амиқ қарор гирифт.

Истилоҳот қисми зиёди луғати ҳар як забонро ташкил медиҳад. Мо истилоҳ гуфта ҳамон калима ё ибораеро меномем, ки барои муайян кардани мафҳуми хоси ҳар як соҳаи ҷудогона истифода мешавад. Бо ҳамин тартиб истилоҳ воҳиди яклухти забон аст, ки дар шакли калима, ибора, ихтисора мавриди қорбурд қарор гирифта, вазифаи он ифодаи маъно ва мафҳуми махсуси соҳаҳои илм, техника, технология ва муносибатҳои иҷтимоӣ мебошад ва аз тарафи ҳамагон ба ҳамон як маъно қабул шудааст. Ҳаҷм ва мундариҷаи мафҳум, ки истилоҳ барои онҳо истифода мешавад, бо таърифҳои, ки дар адабиёт оид ба ин масъала мавҷуданд, муайян карда мешаванд. Истилоҳшиносӣ яке аз бахшҳои муҳими забоншиносӣ мебошад.

Дар забони тоҷикӣ истилоҳсозӣ ва истилоҳшиносӣ имрӯз метавонад бо пажӯҳишҳои густурда ва амиқи назарии худ қобили арзиш ва эътироф бошад. Мушкил он аст, ки то ҳол заминаи рушду инкишофи ин ришта дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бо назардошти муқоисаи онҳо ба қадри лозим фароҳам нашудааст. Аз ҷумла, муқоисаи таркиби луғавии забони чинӣ бо забони тоҷикӣ ба дараҷаи кофӣ таҳқиқ нашуда, оид ба қорбурди истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ягон асари илмӣ ба назар намерасад. Аз ин сабаб, на танҳо масъалаҳои грамматикӣ, балки дахҳо мавзӯҳои мубрами вожашинохтӣ, хусусан, истилоҳсозӣ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносии муқоисавии тоҷик ханӯз ҳам дар интизори муҳаққиқони ҳешанд.

Дар диссертатсияи мазкур кӯшиш намудем, ки хусусиятҳои маъноиву сохтори истилоҳоти забоншиносиро дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ таҳқиқ намуда, умумият ва фарқиятҳоро дар ин ду забони гуногунсохтор муайян созем.

Мусаллам аст, ки таҳқиқи муқоисавии умумият ва фарқи ин ду забон арзиши баланди илмӣ дошта, дар натиҷаи муқоиса хусусиятҳои монандӣ ва гуногунии сохторӣ, маъноӣ ва синтаксисии онҳо ошкор мегардад.

Солҳои охир омӯзиши амиқи масъалаи ҳавзаи маъноӣ ва луғавӣ дар забонҳои гуногунсохтор мушоҳида мегардад, ки бештар ба муқоисаи забони тоҷикӣ бо забонҳои русӣ ва англисӣ бахшида шудаанд. Таҳқиқи муқоисавии истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ҳамчун марҳилаи нав дар илми забоншиносии муқоисавии тоҷику чинӣ маҳсуб меёбад.

Дар забоншиносии муосир доир ба таҳқиқи истилоҳсозӣ корҳои назаррасе ба миён омада, ба масъалаи таъсири мутақобилаи луғавӣ-маъноии гурӯҳи калимаҳо дар доираи ҳиссаҳои мустақилмаъноии нутқ равшанӣ андохта шудааст.

Омӯзишу таҳқиқи истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ, чи аз нигоҳи назария ва чи аз лиҳози амалия дар рушду нумуи соҳаи грамматикиву истилоҳшиносӣ то дараҷае саҳмгузор хоҳад буд. Дар ин радиф ба ташаккули таҳқиқи муқоисавии забонҳои мухталиф низ таъсир хоҳад гузошт.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дар солҳои охир якчанд рисолаи номзадӣ доир ба таҳқиқи истилоҳоти забоншиносӣ дар забони тоҷикӣ ва дар муқоиса бо забони англисӣ дифоъ гардиданд. Яке аз онҳо рисолаи доктории забоншинос С. Ҷоматов¹ мебошад, ки дар таҳти унвони «Истилоҳоти лингвистӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» (Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков) анҷом ёфтааст. Муҳаққиқ дар рисола мавқеи истилоҳ, хусусиятҳои сохторӣ, лексикую маъноии онро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисии муосир ба таври умумӣ таҳлилу баррасӣ намудааст².

Рисолаи номзидии М. Джураева низ ба мавзӯи истилоҳсозӣ бахшида шуда, таҳти унвони «Истилоҳоти сарфӣ дар забони тоҷикӣ ва англисӣ»

¹ Джаматов, С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков. дис... докт. филол. наук: 10.02.20/ С. Джаматов. – Душанбе, 2017. – 412 с.

² Джаматов, С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков. дис... докт. филол. наук: 10.02.20/ С. Джаматов. – Душанбе, 2017. – 412 с.

(Синтаксическая терминология таджикского и английского языков: структурно-семантический анализ) таълиф ёфтааст. Дар рисолаи мазкур воситаҳои сохторӣ, лексикӣ-маъноии истилоҳоти сарфӣ дар забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ таҳлилу баррасӣ гардидааст³.

Доир ба масъалаи муқоисаи истилоҳоти фонетика дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ рисолаи номзадии Д. Н. Каримова зеро унвони «Муқоисаи низоми садонокҳо ва ҳамсадоҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» навишта шудааст, ки ба масъалаи муқоисаи низоми садонокҳо ва ҳамсадоҳо дар забонҳои муқоисашаванда равшанӣ андохтааст.

Дар баробари ин дастовардҳо дар забоншиносии тоҷик дар ин самт ханӯз масъалаҳои ҳастанд, ки то кунун тамоман омӯхта нашудаанд ва ё кам таҳқиқ шудаанд.

Муқоисаи истилоҳоти забоншиносии забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ аз қабилӣ ҳамин гуна масъалаҳо ба ҳисоб меравад. Оид ба ин масъала баъзе маълумот мавҷуд бошад ҳам, хеле маҳдуд буда, моҳияти масъаларо ҳамаҷониба дар бар намегирад.

Бояд тазаққур дод, ки дар маҷмӯъ доир ба истилоҳшиносӣ таҳқиқотҳои зиёде мавҷуданд. Масоили асосии назариявии он ханӯз, дар нимаи аввали асри XX аз тарафи олимони рус ба монанди: В. В. Виноградов, Г.О. Винокур, В. П. Даниленко, В. Н. Головин, Д. С. Лотте, Ю.С. Степанов, мавриди пажӯҳиш ва таҳлил қарор дода буданд. Олимони тоҷик ба монанди Ш. Рустамов, Б. Ниёзмӯҳаммадов, М. Н. Қосимова, С. Назарзода, М. Мӯҳаммадиев, Ҳ. Маҷидов, Б. Камолиддинов, Д. Саймиддинов, М. Султонов, З. Мухторов, С. Чаматов, П. Нуоров, Ҳ. Саидов, М. Чӯраева, Ш. Каримов, Д. Н. Каримова З. Мусоямов ва дигарон таҳқиқотҳои илмии зиёде гузаронида, дар ҳалли масоили истилоҳшиносӣ нақши муҳим доранд. М. Шакурӣ ба масъалаи истилоҳ аз нуқтаи назари маданияти сухан ва ҳусни баён тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Аз ин хотир, дар асари «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад» масъалаи истилоҳ баррасӣ гардидааст. Дар забони чинӣ оид ба омӯзиши истилоҳ якҷанд асарҳои илмӣ навишта шудаанд. Аз ҷумла, асару мақолаҳои олимони забоншинос ба монанди Гао Минкай, Ли Лэ, Чжао Юнпин, Ху Юйшу, Чжан Бин, Чен Юймин ва дигарон. Дар ин масъала таҳқиқотҳои олимони тоҷик, аз ҷумла С. Назарзода ва М. Б. Султоновро қайд кардан бомаврид аст. Муҳаққиқон дар қори худ таъя бар маводи илмию амалии

³ Джураева, М. Категорияи шумораи исм дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ. //М. Джураева // Маҷаллаи илмӣ омӯзиши муҳаққиқони ҷавон. №9. Нашр матбааи ДДОТ ба номи С.Айни, 2016.- С.65-66.

арзишманд ба таҳқиқи истилоҳот дар забони тоҷикӣ гирехкушой намуда, масъалаҳои истилоҳ ва истилоҳсозиро ба қалам додаанд.

Ҳамин тавр, корҳои илмӣ муҳаққиқони соҳа арзишманд ва барои илми забоншиносии тоҷик муҳим буда, тарзи баёни андеша ва пешниҳод кардани фарзияҳои илмӣ дар онҳо муҳим арзёбӣ мешавад.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти анҷомёфта бо барномаҳои таълимӣ муассисаҳои таҳсилоти олий ва мавзӯҳои илмӣ кафедраи таҳассусии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон алоқамандии густустурда дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ. Мақсади асосии таҳқиқоти мазкур омӯзиши системавӣ, комплексӣ, муқоисавӣ, сохторӣ, луғавӣ-семантикӣ ва морфологии истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ дар муқоиса бо забони чинӣ мебошад. Ҳамзамон, таснифоти истилоҳоти забоншиносӣ дар ду забони гуногунсохтор (забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ) мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Барои ба ҳадаф расонидани ин мақсад муаллиф **вазифаҳои зеринро** дар пеш гузоштааст:

- таҳлили таҳқиқ ва муайян намудани вижагиҳои сохториву маъноии истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои гуногунсохтор;
- ошкор намудани истилоҳоти забоншиносӣ ва равишҳои ташаккулёбии истилоҳ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ;
- муқаррар намудани хусусиятҳои маъноӣ ва мафҳумии истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бо мақсади ошкор ва мушахас намудани ҳаммонандӣ ва фарқияти онҳо аз якдигар;
- муайян намудани манбаъҳои истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ;
- таснифоти марҳилаҳои рушди истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои муқоисашаванда;
- таснифоти маъноҳои антонимӣ ва синонимии истилоҳоти забоншиносӣ.

Объекти таҳқиқро истилоҳоти забоншиносӣ дар забони тоҷикӣ ва забони чинӣ ташкил медиҳад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқ. Таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ба шумор меравад.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқро асарҳои махсуси олимони тоҷик, чин ва рус ташкил доданд, ки дар соҳаи забоншиносӣ корҳои бузурге анҷом доданд. Забоншиносони тоҷик, аз ҷумла Р. Ғаффоров, Ш. Рустамов, М. Н. Қосимова, Ҳ. Маҷидов, Б. Камолиддинов, Д. Саймиддинов,

С. Назарзода, Д. Хочаев, М. Б. Султонов, З. Мухторов, С. Чаматов, П. Нуров, Ҳ. Саидов; забоншиносони чинӣ: Гао Минкай, Ли Лэ, Пан Юнжун, Чжао Юнпин ва забоншиносони рус: Л.Л. Нелюбина, Н.Д. Андреева, В.Д. Аракина, Л.А. Чернишова, В.П. Даниленко, Л.М. Алексеева, К.Я. Авербух, олимони хориҷӣ ба монанди Дж.Лайон, Дж. Лакофф, Т.А. Расторгуева, И. П. Иванова, Б. А. Илиш, Т. С. Сорокина, В. Д. Аракин, И. Б. Хлебникова, Т. М. Беляева, Л. С. Чахоян, К. Бруннер ва дигарон дар соҳаи забоншиносӣ корҳои илмӣ худро маҳз дар соҳаи таҳқиқоти истилоҳоти забоншиносӣ, хусусан таҳқиқи истилоҳоти сарф ва наҳв гузаронидаанд.

Методҳои таҳқиқ. Диссертатсияи мазкур дар асоси методҳои таҳқиқи муқоисавӣ-таърихӣ, таҳлили чӯзӣи воҳидҳои луғавӣ, таҳлили сохторӣ-маъноӣ, композитсия, конверсия ва ихтисора мавриди пажӯҳиш қарор дода шудааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Ҳамчун маводи таҳқиқ диссертатсияҳои мукақиқони ватанӣ ва хориҷӣ, адабиётҳои илмӣ, фарҳангҳо, луғатҳои дузабонаи чинӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-чинӣ, сомонҳои интернетӣ, фарҳангномаҳои истилоҳоти забоншиносӣ, мақолаҳои илмӣ, китобҳои грамматика ва дигар сарчашмаҳо васеъ истифода гардид.

Навгони илмӣ таҳқиқ дар он аст, ки дар натиҷаи таҳқиқоти истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ як қатор шабоҳат ва тафовутҳо бо истифодаи истилоҳоти мазкур дар забонҳои муқоисашаванда муайян гардид.

Инчунин, дар таҳқиқот дар низоми луғавии забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бори аввал мавзӯи омӯзиши амиқтари системавии қиёсию типологӣ қарор мегирад, ки дар он хусусиятҳои луғавию семантикӣ ва сохториву грамматикӣ истилоҳоти забоншиносии забонҳои мавриди омӯзиш қароргирифта ва сарчашмаҳои пайдоиши онҳо баррасӣ мешавад; бори аввал хусусиятҳои муқоисавию типологӣ таркиби луғавии забонҳои муқоисашаванда дар мисоли истилоҳоти забоншиносӣ нишон дода шудаанд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- 1) истилоҳоти чамъовардашуда ва таҳлилгардида дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ифодагари махсусиятҳои илмӣ мебошад ва арзиши муайяни забоншиносӣ дорад;
- 2) системақунонӣ ва омӯхтани истилоҳоти забоншиносӣ, дар муқоиса бо забони чинӣ барои рушди низоми истилоҳ ва пурра гардонидани захираи луғавии забони тоҷикӣ аҳамияти махсуси назариявӣ ва амалӣ дорад;

- 3) таҳлили системавии муқоисавӣ, типологӣ, луғавӣ-семантикӣ ва сохторӣ-грамматикии истилоҳоти забоншиносӣ, метавонад барои омӯзиши самарабахши дигар бахшҳои луғавии забонҳои муқоисашаванда замина фароҳам оварад ва ба ҳаллу фасли дигар самтҳои илмӣ мусоидат намояд;
- 4) ташкили сохторӣ, семантикии истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои муқоисашаванда ба таври мунтазам дар раванди рушд қарор дорад, вобаста ба зерсохторҳои илм, ки дар ин ё он модел бо сарчашмаҳои гуногуни пайдоиш амал мекунад, фарқ мекунад;
- 5) дар таркиби луғавии истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои омӯхташуда дар истилоҳсозӣ аз ҳама сермаҳсул созмонёбии истилоҳ бо ёрии калимаҳои мураккаб мебошад;
- 6) истилоҳсозӣ ба воситаи аффиксатсия махсусан сермаҳсул буда, ба моделҳои гуногуни пешванду пасвандӣ хос аст;
- 7) сохтори истилоҳоти забоншиносӣ хусусиятҳои фарқкунанда дошта, дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ вижагиҳои махсусро доро мебошад.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот аз он иборат аст, ки таҳқиқоти мазкур бо таҳия ва қарорд метавонад роҳи усулҳои навро дар низоми маҳсули истилоҳсозӣ инъикос намояд. Махсусиятҳои назарӣ ва низоми истилоҳшиносие, ки дар таҳқиқи мазкур нишон дода шудааст, баҳри анҷом додани таҳқиқотҳои минбаъда дар забонҳои чинӣ ва тоҷикӣ заминагузори менамояд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои таҳқиқи ба дастмада метавонад барои мурағаб сохтани дастурҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, луғатномаҳои дузабона, мурағаб намудани лексияҳо оид ба фанҳои забоншиносии муқоисавӣ, назарияи тарҷума, типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ, барои навиштани мақолаҳои илмӣ, қори қурсӣ ва дипломӣ мусоидат менамояд.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия таҳти унвони «Таҳлили маъноию сохтори истилоҳоти забоншиносӣ (语言学) дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ» бо шиносномаи ихтисоси 10.02.20. – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии атестсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ дар он зоҳир мешавад, ки истилоҳоти забоншиносӣ бори нахуст дар забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ ва қиёсӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ мавриди таҳқиқи илмӣ қарор мегирад. Қайд қардан ба маврид аст, ки маводҳои

гирдовардашуда дар забонҳои муқоисашаванда аз маъхазҳои илмӣ хеле боарзиш буда, баҳри инкишофи рушди истилоҳшиносӣ дар забоншиносии тоҷику чинӣ хизмат менамояд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқ. Муҳтавои диссертатсия дар маърузаҳои конференсияҳои ҳарсолаи илмию назариявии ҳайати профессорону устодони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, конференсияҳои минтақавию ҷумҳуриявӣ ва мақолаҳои илмии муаллиф, ки дар маҷалаҳои илмӣ ба ҷоп расидааст, инъикос гардидааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Муҳтавои асосии диссертатсия дар 7 мақола, аз ҷумла 3 то дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷоп расидаанд. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратҷаласаи №10 аз 20. 06. 2023) муҳокима гардида, ба Ҳимоя пешниҳод шудааст.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи адабиёт ва замимаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 186 саҳифаи ҷопи компютерӣ аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима масъалаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ: мубрамият ва муҳимияти мавзуи таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои асоснок карда шудаанд, асосҳои назариявӣ-методологии таҳқиқот нишон дода шуда, нағзҳои илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалии натиҷаҳои бадастомада тавзеҳ дода мешаванд. Мавзӯ (предмет) ва объекти кор муайян карда шуда, нуқоти барои Ҳимоя пешниҳодгашта оварда шудаанд.

Боби якуми диссертатсия «**Асосҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти забоншиносӣ (语言学) дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» номгузорӣ шуда, аз шаш зербоб иборат мебошад ва дар он заминаҳои назариявии таҳқиқоти типологӣ, ки ба таҳлили истилоҳоти забоншиносӣ бахшида шудаанд аз ҷониби забоншиносони ватанию хориҷӣ таҳқиқ гардидаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар фасли аввали боби мазкур, ки «**Баррасии рушди истилоҳ дар забоншиносии тоҷик ва чинӣ**» номгузорӣ шудааст, муаллиф доир ба методҳои муқоисавӣ-типологӣ, ки оид ба онҳо ақидаҳои гуногун мавҷуданд, инчунин доир ба самтҳои муҳимтарини таҳқиқоти забоншиносии муносири забоншиносони тоҷик ва чин изҳори ақида намудааст. Инчунин, омӯзиши қонуниятҳои ташаккули истилоҳот дар забони чинӣ, сохтор ва семантикаи онҳо дар зербоби зерин таҳлил ва баррасӣ шудаанд.

Дар фасли мазкур дар бораи таърихи истилоҳ низ маълумот дода мешавад. Истилоҳ ва истилоҳсозӣ таърихи дурудароз дорад ва ҳампояи давраҳои аввали пайдоиши забон аст. Ҳар гоҳе инсоният барои ифодаи мафҳумҳо ва ашёҳои хос

калима ва ё ибораи махсусе истифода карда бошад, ҳамон вақт ба масъалаи истилоҳ ва истилоҳофаринӣ рӯ ба рӯ шудааст. Ин гурӯҳи вожагон аз ҳамон замоне, ки одам қодир шуд ҷойгоҳи худро дар олами ҳастӣ бишносад ва ба номгузорию ашъи вохӯрдааш шуруъ кунад, пайдо шудааст ва ҳар андоза, ки илму басирати вай бар унсурҳои ташкилдихандаи муҳит ва ҷузъиёти он фузунӣ гирифт, вожаҳои нав ба наве барои ифодаи ҳар чизу ҳар падида пайдо карду истифода бурд.

Дар Чин забоншиносӣ ҳанӯз ду-се ҳазор сол пеш ба роҳ монда шуда буд, аммо олимони танҳо дар асри 20 ба масъалаҳои истилоҳоти забонӣ машғул шуданд. Олимони чинӣ 王力 (Ван Ли) ва 舒新城 (Шу Синчэн) дар ин бобат муваффақиятҳои басо муҳим ва созгор ба даст овардаанд.

Дар фасли дуюми боби аввал **«Мафҳуми «истилоҳ» ва «вожа» аз назари муҳаққиқон»** таҳлил шудааст. Забоншиноси америкоӣ Л. Блумфилд истилоҳро калимае муаррифӣ кардааст, ки аз лиҳози сохторӣ аз ду тараф фосила дорад. Вай қайд мекунад, ки вожа сурати озодест, ки шомили ду ё чанд сурати баста буда, ба ҳайси резатарин воҳиди луғавӣ метавонад ба танҳои ба қор равад. Беҳтарин намунаи истилоҳ, ба ақидаи ӯ, вожаи навишторӣ аст, ки дар ҳар ду тарафи он фосила риоя мешавад. Ба гуфтаи донишмандон истилоҳ фаҳмотар аз калима буда, дар фарҳангҳо ба сурати маҳхали мустақил оварда мешавад, ки ин мақомро калима надорад. Яъне ҳар истилоҳе калима буда метавонад, аммо ҳар калима истилоҳ буда наметавонад⁴.

Фасли сеюми боби аввал **«Сарчашмаҳои асосии омӯзиши истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ»** номгузорӣ шудааст ва назарияҳо оид ба аввалин истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ оварда шудааст. Дар фасли мазкур андешаҳои муҳаққиқон доир ба сарчашмаҳои омӯзиши истилоҳоти забоншиносӣ оварда шуда, мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Зикр мегардад, ки муҳимтарин сарчашмаи омӯзиши луғатсозӣ ва истилоҳофаринӣ забони шеър, анбуҳи осори мансуре, ки ба забони тоҷикӣ дар заминаи дин, сиёсат, иқтисодиёт, ахлоқ, ирфон, адаб, таърих, илмҳои маъмул ва амсоли он навишта шудаанд, инчунин, фарҳангномаҳо, осори насри ривоятӣ ва номанигорӣ мебошад.

Фасли чоруми боби аввал **«Оид ба ташаккули истилоҳоти забоншиносии тоҷик»** номгузорӣ шудааст.

Ибтидои ташаккули истилоҳоти забоншиносии тоҷик бо воридшавии забони адабии форсӣ-дарӣ ба истифодаи илмӣ дар аввали асри XI алоқаманд аст. Дар фасли мазкур истилоҳоти забоншиносии тоҷик дар асрҳои миёна дар асоси асари забоншиносии тоҷик Д. Хоҷаев⁵ таҳлил мегардад. Тибқи иттилои

⁴ Bloomfield, L. Language / L. Bloomfield. -London: George Allen & Unwin Ltd., 1950. - P. 161.

⁵ Хоҷаев Д. Ташаккул ва таҳаввули илми забоншиносии тоҷик дар асрҳои миёна/Д.Хоҷаев. – Душанбе, 1998. -149 с.

муҳаққиқи тоҷик дар асрҳои миёна дар забоншиносии тоҷик истилоҳҳои зерин, ки аслан аз дастури арабӣ шакл гирифтаанд, мавриди қорбурд қарор доштааст: *сарф, наҳв, исм, феъл, ҳарф, ҳуруф, ҳарфҳои мунфасилау мутассила, муфрадоту мураккаботи ҳарфҳо, фатҳа (забар), касра (зер), замма (пеш), феъли мозӣ (замони гузашта), феъли мустақбал (оянда), феъли ҳол, исми зот, исми сифот, исми аъдод, исми ҷамъ, исми чинс, исми зарф, исми масдар, исми фоил, адо ва ғайра.*

Аз асри XIX ин ҷониб истилоҳҳои забоншиносии рус ба забоншиносии тоҷик ворид мегардад. Ба гуфти забоншиноси тоҷик Д. Хоҷаев «Таъсири афкори забоншиносии русро ба афкори забоншиносии тоҷик дар нимаи дууми асри XIX мо пеш аз ҳама аз тариқи китобҳои дарсӣ мебинем, зеро бо таълифи китобҳои дарсӣ муҳаққиқон дар шарҳи маънидоди ҳодисаҳои гуногуни савтӣ, сарфӣ, луғавӣ ва наҳвӣ аз таҷрибаи забоншиносии рус баҳра мегиранд»⁶.

Истилоҳоти муосири забоншиносии тоҷик дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик», ки аз се ҷилд иборат мебошад, фаро гирифта шудааст. Ҷилди якуми китоби мазкур фонетикаю морфология ва ҷилди дуюм синтаксисро дар бар мегирад. Дар ҷилди якум, масъалаҳои фонетика ва фонология, калима ва шаклҳои он, тарзи ташкили калима ва калимасозӣ, категорияҳои морфологии ҳиссаҳои нутқ мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтаанд.

Фасли панҷуми боби аввал «**Оид ба пайдоиши истилоҳоти забоншиносӣ дар Чин дар асрҳои миёна**» номгузорӣ шудааст.

Дар асоси таҳқиқотҳои Шао Тэзинминем (邵敬敏)⁷, таърихи ташаккули илми грамматикаи муосир дар Чин ба 4 давра тақсим мешавад:

- 1) давраи ибтидоӣ (1898-1936);
- 2) давраи таҳқиқоти грамматикӣ (1936-1949);
- 3) давраи тасвирӣ (1949-1976);
- 4) давраи охир (1976 – то замони мо).

Хусусияти марҳилаи аввал аз он иборат аст, ки муҳаққиқон асосан ба тартиб додани луғатҳои вожаҳои вазифаӣ машғул буданд.

Маҳз дар ҳамин давра дар осори забоншиносони чинӣ истилоҳоти муродифӣ пайдо шуданд. 实词 (калимаи воқеӣ) – 虚词 (калимаҳои вертуалӣ), 动词 (феъл) – 数词 (шумора), 有生命的词 (калимаи зинда) – 无生命的词 (калимаи мурда).

⁶ Ҳамон асар. –С.13

⁷ 邵敬敏。汉语语法学史稿。 – 上海教育出版社, 1990。 – 360 页。

Дар фасли шашуми боби якум «**Мавқеи истилоҳот ва роҳҳои истилоҳсозӣ 术语学 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» таҳлил шудаанд. Хусусияти истилоҳ якмаъноии он аст. Вожаҳои баёнгари мафҳуми ин ё он бахши ҳаёт дар навбати худ истилоҳоти ҳамон соҳа низ ба шумор мераванд. Масалан, истилоҳоти бахши илми забон – **овоз, ҳарф, сарф, феъл, наҳв, мубтадо** ва ғайра.

Истилоҳ дар баёни маъно аз рангиниву муассирии суҳан ори аст, яъне ифодагари мафҳуми дақику мушаххаси ашё мебошад. Дар системаи истилоҳофаринӣ ба назар гирифтани омилҳои ба талаботи забон мувофиқ хеле мувофиқ мебошад. Чунончи, омилҳои: якмаъноӣ, системнонокӣ, сахтӣ, кӯтоҳӣ ва ихчамӣ.

Дар забоншиносӣ якҷанд нуқтаи назари ақидаҳои муҳаққиқон марбут ба истилоҳсозӣ вучуд дорад. В.М. Лейчик якҷанд роҳу усули истилоҳсозиро муайян намудааст: истилоҳсозии маъноӣ, истилоҳсозии морфологӣ, истилоҳсозии синтаксисӣ ва иқтибосшавӣ⁸.

Истилоҳофаринӣ гуфта, дар забонҳои муқтадирӣ муосир (англисӣ, фаронсавӣ, олмонӣ, русӣ, чинӣ ва чанде дигар) раванди номгузорӣ қардани мафҳумҳои нави илмӣ бо соҳаҳои гуногуни илм фаҳмида мешаванд⁹. Роҳҳои сохтани истилоҳро муҳаққиқон чунин муайян намудаанд: 1) **истилоҳсозӣ** – ин сохтани муодилҳои тоҷикии истилоҳоти забонҳои муқтадирӣ илмӣ дар заминаи қоидаи калимасозиву иборабандии забони адабии миллӣ фаҳмида мешавад; 2) **истилоҳгузинӣ** – ин интихоби муодилҳои тоҷикии истилоҳоти забонҳои муқтадирӣ илмӣ дар захираи луғавии забони адабии миллӣ фаҳмида мешавад; 3) **истилоҳпазирӣ** – ин пазируфтани, яъне иқтибос намудани истилоҳ бо назардошти хусусиятҳои овозии забони тоҷикӣ.

Боби дууми диссертатсия «**Таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти марбут ба «сарф 形态学» дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» номгузорӣ шуда, дар ду фасл мураттаб гардидааст, ки дар онҳо хусусиятҳои сохтории истилоҳот ва роҳҳои ташаккулёбии он дар асоси таснифоти сарфӣ дар забонҳои муқоисашаванда мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар фасли якуми боби дуум «**Таҳлили сохтори морфемавии истилоҳоти марбут ба «сарф 形态学» дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Ин фасл аз чор зерфасл иборат мебошад, ки дар он истилоҳоти забоншиносии марбут ба исм - 名词, сифат - 形容词, феъл 动词 ва зарф 副词 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ аз ҷиҳати сохт таҳлил ва баррасӣ шудаанд. Зикр мегардад, ки бо изофа қардани морфемаҳои гуногун ба решаи калима истилоҳоти нав сохта мешаванд. Ин морфемаҳо метавонанд пешвандҳо, пасвандҳо, реша ва бандакҳо бошанд. Ҷойи зикр аст,

⁸ Лейчик, В. М. Предмет, метод и структура терминоведения. М: наука. 2000, -256 с.

⁹ Нуров, П.Г. Истилоҳ ва истилоҳсозӣ дар забони илмии тоҷикӣ. / П.Г. Нуров. –Душанбе: Дониш, 2006. –223 с.

ки дилхоҳ доираи таҳассусӣ, маъмулан аз байни морфемаҳое, ки дар забон мавҷуданд, бархеро, ки барои ифодаи мафҳумҳо ва падидаҳои илмию соҳавиашон зарур аст, интиҳоб ва барои сохтани истилоҳот истифода мебаранд. Ба баёни дигар, метавон гуфт, ки ҳар соҳа барои сохтусози истилоҳоти мавриди ниёзашон қобилияти интиҳоби морфемаҳоро доранд. Тавассути морфемаҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ истилоҳҳои зерин сохта шудаанд: а) **сохтани истилоҳ тавассути пешванд:** бавосита – 间接的; бевосита – 直接的; бевосила - 连接, бепайвандак - 有连词, бечон - 无生命的, бешахс - 无人称的, номуайяни – 不可数; б) **сохтани истилоҳ тавассути пасванд:** ҳамроҳӣ - 关联, пайвандак - 连词, хилофӣ - 转折, ҷудой - 并列, тафсилӣ - 详细, грамматикӣ - 语法, вобастагӣ - 依赖, пасоянд - 后缀, чинсият, 性, мувофиқат - 兼容性, аналитикӣ - 分析性, универсалӣ - 普遍, асли - 原形, асосӣ - 主要的, номӣ - 名称, системавӣ - 系统性, хусусият - 特征, флективӣ - 变化; в) **тавассути решаи калимаҳо:** исм - 名词, хос - 专有名词, чинс - 性, ҷомеъ - 集体, мушаххас - 具体的, мавҳум - 摘要, сода - 简单, зарф - 副词, аломат - 符号, дараҷа - 程度, ҳолат - 状态, замон - 时间, макон - 地点, сабаб - 原因, мақсад - 目标, феъл - 动词, амал - 行动, тасриф - 详细, шахс - 人, масдар - 动词, тарз - 方式, намуд - 种类, сиға - 语气, мутлақ - 完整, шакл - 形式, асос - 干, г) **истилоҳоти бо роҳи ду ё зиёда реша сохташуда (истилоҳоти мураккаб):** пайвандакдор - 有连词, пешоянддор - 有前缀, каммаҳсул - 非派生, баробархуқуқ - 对等, ҷондор - 有生命的, сифатсоз - 形容词构成, давомдор - 连续, феълсоз - 动词构成, ёридоханда - 助动词 ва ғайраҳо.

Мавзуи таҳқиқи фасли дуҷуми боби дуҷумро «**Таҳлили сохтори истилоҳоти таркибии марбут ба «сарф 形态» дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» ташкил дода, аз 6 зерфасл иборат мебошад. Дар зерфаслҳо истилоҳоти таркибии марбут ба ҳиссаҳои нутқ – исм, сифат, шумора, ҷонишин, феъл ва зарф дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Бояд қайд намуд, ки истилоҳоти таркибии сарфӣ (морфологӣ) сохторан аз ду ва зиёда калимаҳо иборат мебошанд. Ба истилоҳоти таркибии марбут ҳиссаҳои нутқ қолабҳои зерин дохил мешаванд:

а) **дар забони тоҷикӣ:** 1. **N+Adj:** исми чинс - 普通名词, исми ҷондор - 有生命的名词, исми бечон - 无生命名词, исми ҷомеъ - 集体名词, категорияи грамматикӣ - 语法类别, категорияи муайяни - 确定类别, категорияи номуайни - 不确定类别, категорияи шумора - 数量类别, шумораи танҳо - 单数, шумораи ҷамъ - 复数, исмҳои мураккаб - 复合名词, исми моддӣ - 具体名词, исми мавҳумӣ - 抽象名词; сифати асли - 性质形容词, сифати нисбӣ - 相对形容词, дараҷаи муқоисавӣ - 比较, дараҷаи олии - 最高级, сифатҳои мураккаб - 复杂形容词, сифатҳои таркибӣ - 复合形容词, сифатҳои сечузъа - 三种成分的形容词 - сифатҳои умумичузъ - 一般成分形容词; 2. **N+N+Prep+N:** категорияи шумора дар исм - 名词中的数词分类, категорияи муайяни дар исм - 名词种类

的确定性, категорияи номуайяни дар исм - 名词种类的不确定性, шакли чамъ дар исм - 名词的复数形式, шакли танҳо дар исм - 名词的单数形式; 3. **N+Adj+N**: категорияи морфологии исм – 名词的形态类别 категорияи синтаксисии исм – 名词的句法类别; 4. **N+N**: калимасозии исм - 名词构词法, сохтори исм – 名词构成, дараҷаҳои сифат - 比较, калимасозии сифат - 形容词构词法; 5. **N+Adj+Adj**: исмҳои мураккаби пайваст - 复合名词, исмҳои мураккаби тобеъ - 复杂名词, сифатҳои мураккаби пайваст - 复合形容词, сифатҳои мураккаби тобеъ - 复杂形容词; 6. **N+N+N**: исмҳои шахсу ғайришахс - 人称和非人称名词, исми ҷомеи ғайришахс – 非人称名词的复数形式, чамъбандии исмҳои шахс – 人称名词的复数, дараҷаи қиёсии сифат – 形容词的比较, дараҷаи олии сифат – 形容词的最高级; 7. **N+Adj**: исмҳои сечузъа - 三种成分的名词, исмҳои чида – 同质名词.

б) *дар забони чинӣ*: 1. **Adj+N**: 专有名词[исми хос], 普通名词 [исми чинс], 集体名词 [исми ҷомеъ], 抽象名词 [исми мавхум], 形态特征 [хусусияти морфологӣ], 句法特征 [хусусиятҳои синтаксисӣ], 形态构成 [сохтори морфологӣ], 复数形式 [шакли чамъ], 单数形式 [шакли танҳо], 格 [чинсият дар падеж.]; 性质形容词 [сифати асли], 相对形容词 [сифати нисбӣ], 比较 [дараҷаи муқоисавӣ], 最高级 [дараҷаи оӣ], 性质形容词 [сифати асли], 相对形容词 [сифати нисбӣ], 比较 [дараҷаи муқоисавӣ], 最高级 [дараҷаи оӣ], 单音节形容词 [сифатҳои якҷиҷой], 简单形容词 [сифатҳои сода], 虚构形容词 [сифатҳои сохта], 复合形容词 [сифатҳои мураккаб]; 基数 [шумораҳои микдорӣ], 序数 [шумораҳои тартибӣ], 小数 [шумораҳои касрӣ]; 2. **N+N**: 单数 [шумораи танҳо], 复数 [шумораи чамъ]; 3. **N+Prep of+N**: 数词类别 [категорияи шумора], 格的类别 [категорияи падеж], 性别类别 [категорияи чинс], 物质名词 [исмҳои модӣ], 比较级 [дараҷаҳои сифат]; 人称类别 [категорияи шахс], 数词类别 [категорияи шумора], 人格类别 [категорияи падеж], 性别类别 [категорияи чинс]; 4. **V+N**: 名词化的形容词 [сифатҳои исмшуда]; 5. **Adj+N+Prep. of +article+N** 形容词的形态构成 [таркиби морфологии сифат]; 6. **N+Prep in+Adj+N**: 动词时态 [замонҳо дар тарзи ғоил]; 7. **Article +N+Adj**: 现在时 (具有不确定性) [ҳозираи номуайяни]; 过去时 (具有不确定性) [гузаштаи номуайяни], 将来时 (具有不确定性) [ояндаи номуайяни].

Боби сеюми диссертатсия «**Таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти марбут ба «наҳв 句法» дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» ном дошта, аз ҳафт фасл ташкил ёфтааст.

Фасли аввали боби сеюм «**Таҳлили сохтории истилоҳоти умумии марбут ба «наҳв 句法» дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» номгузорӣ шудааст. Дар ин фасл доир ба сохтори истилоҳоти марбут ба наҳв ба таври умумӣ маълумот дода мешавад. Аз рӯи сохти морфологии забонҳои тоҷикиву чинӣ

истилоҳоти марбут ба наҳв (синтаксис)-и ин ду забонро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан лозим аст.

Ба гуруҳи якум истилоҳоти синтаксисе шомиланд, ки танҳо аз як морфемаи решагӣ иборат мебошанд. Масалан: наҳв - 句法; ибора - 短语; ҷумла - 句子; мубтадо - 主语; хабар - 谓语; 补语; ҳол - 状语 ва ғ. Ба гурӯҳи дуюм истилоҳоти аз ҷиҳати сохт омехта (реша+реша+пасванд) дохил мешаванд: муайянкунанда - 定语, пуркунанда - 宾语, дутаркиба - 两个组合; яктаркиба - 一个组合. Ба гурӯҳи сеюм истилоҳоти аз ҷиҳати сохт мураккаб дохил мешаванд: сараъзо - 主谓. Чунин нави ситилоҳот хеле камшуморанд. Ба гурӯҳи чорум истилоҳоти таркибӣ, ки аз ду ё зиёда калимаҳо таркиб меёбанд: ибораҳои изофӣ - 补充短语; ҷумлаи пайрави ҳол - 连续句; аъзои пайрави ҷумла - 句子成分 ва ғ.

Ҳасли дуҷуми боби мазкур «**Таҳлили сохтори истилоҳоти таркибии марбут ба ибораҳо 短语 дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ**» номгузорӣ шуда, дар зербоби мазкур оид ба истилоҳоти иборавӣ таҳқиқот бурда мешавад. Ба низоми истилоҳоти марбут ба ибора истилоҳҳои зерин дохил мешаванд: *ибораҳои озод, ибораҳои рехта, ибораҳои синтаксисӣ, иборави исмӣ, ибораҳои сифатӣ, ибораҳои шуморагӣ, ибораҳои ҷонишинӣ, ибораҳои сифати феълӣ, ибораҳои масдарӣ, иборави исмии изофӣ, иборави исмии алоқаи ҳамроҳӣ, ибораҳои исмии пешояндор, муносибати муайянкунандагӣ (атрибутивӣ), ибораҳои сода, ибораҳои мураккаб* ва ғайра. Истилоҳҳои мазкур аз ҷиҳати сохт мавриди таҳлил қарор гирифта шудаанд. Ҳамчунин, истилоҳоти марбут ба ибора дар забони ҷинӣ ба таври зер баррасӣ мешаванд:

- 1.Pref.+N+Prep. in.+Suf: 定语 - муайянкунанда, детерминатив.
- 2.N+Con+Suf: 量词 - квантификатор.
- 3.Adj+Con.+Suf: 量词- квалификатор, 定语 - муайянкунанда.
- 4.Pref.+N+N+: 连接- вобаста.
- 5.N+N+V: 并列关系- алоқаи ҳамроҳӣ.
6. V+N+Suf: 连接关系 - алоқаи вобастагӣ.
- 7.Pref.+N+V+Suf: 反义- хилофӣ.
8. Pref.+N+Prep. ive+Suf: 谓语- хабарӣ.
- 9.Prep. in+N+Pron.+Suf: 动词- масдарӣ

Дар ҳасли сеҷуми боби сеҷум «**Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба ҷумлаҳои сода 简单句 дар забонҳои тоҷикӣ ва ҷинӣ**» мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҷумла воҳиди асосии синтаксис мебошад. Ҷумлаи сода як категорияи алоҳидаи синтаксис буда, дорои хусусиятҳои грамматикӣ ба худ хосест, ки он аз дигар категорияҳои синтаксисӣ фарқ мекунад. Таҳлили истилоҳоти бисёрҷузъаи марбут ба ҷумлаҳои сода нишон медиҳад, ки истилоҳоти ин гуруҳҳо аз рӯи сохт таркибӣ буда, мувофиқи миқдори калимаҳо муайян кунем: а) аз ду калимаи сода: ҷумлаи сода - 句子 简单, ҷумлаи ҳуллас - 总之, ҷумлаи пурра - 完整, -目的; б) аз калимаҳои сода ва

сохта: чумлаи ҳикоягӣ -叙述, чумлаи нопурра -不完整, чумлаи тафсилӣ -分; чумлаи бешахс-无主语; чумлаи саволӣ-疑问, чумлаи амрӣ- 祈使, чумлаи ҳикоягӣ- 叙事, чумлаи хитобӣ- 命令, чумлаи инкорӣ -否 ва ғайра; в) **аз се ва зиёда калима:** чумлаи содаи яктаркиба, чумлаи содаи дутаркиба, чумлаи содаи яктаркиба умумишахс, чумлаи содаи яктаркибаи бешахс, чумлаи содаи яктаркибаи номуайянишахс, чумлаи содаи яктаркибаи унвонӣ, чумлаи содаи дутаркибаи хуллас, чумлаи содаи дутаркибаи тафсилӣ ва ғ. Ҳамчунин, истилоҳоти марбут ба чумлаи сода дар забони чинӣ ба таври зер баррасӣ мешаванд:

1. Pref.+S.+Prep.+Suf.: 疑问术语- саволӣ.
2. Pref.+Prep.+Prep.+Suf.: 祈使术语- амрӣ.
3. Pref.+Pref.+V.+Suf.: 术语解读- тафсилӣ.
4. Num.+N: 单独组成 - яктаркиба, 两部分组成 - дутаркиба.
5. N+N: 选择术语- алтернативӣ

Фасли чоруми боби мазкур ба «**Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба чумлаҳои мураккаб 复句 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» бахшида шудааст. Чумлаи мураккаб воҳиди олии ташаккули синтаксис аст, ки аз ду ва зиёда чумлаҳои сода ташкил ёфта, дорои ягонагии маъно, сохт ва интонатсия мебошад. Чумлаи мураккаб низ монанди чумлаи сода истилоҳоти ҷудогонаи худро дорад, ки аз рӯи сохт таркибӣ буда, мувофиқи миқдори калимаҳо муайян мешаванд: а) **аз ду калимаи сода:** чумлаи мураккаб, чумлаи пайваст, чумлаи тобеъ, чумлаҳои пайрав; б) **аз калимаҳои сода ва сохта:** чумлаи пайвандакдор, чумлаи бепайвандак, чумлаи сертаркиб ва ғайра; в) **аз се ва зиёда калима:** чумлаи мураккаби пайвасти бепайвандак 没有连词的复句, чумлаи мураккаби тобеъ, чумлаи мураккаби пайваст, чумлаи пайрави мубтадо 主语分词; чумлаи пайрави хабар; чумлаи пайрави муайянкунанда, чумлаи пайрави пуркунанда, чумлаи мураккаби тобеи сертаркиб

Дар фасли панҷуми боби сеюм «**Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба аъзоҳои чумла 句子成分 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ**» таҳлилу баррасӣ шудааст. Аъзои чумла муҳимтарин воҳидҳои наҳв (синтаксис), ки бо калимаҳои мустакилмаъно ё таркибҳо ифода ёфта, ба вазифаи сараъзо (мубтадо ва хабар) ё аъзои пайрав (муайянкунанда, пуркунанда, ҳол) меоянд ва дар алоқамандӣ бо калимаву таркибҳои дигар дар сохтани чумла чун маводи асосӣ хидмат мекунанд.

Ба гурӯҳи истилоҳоти аъзоҳои чумла дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ калимаҳои зерин дохил мешаванд: мубтадо-主语, хабар-谓语, пуркунанда-宾语 (补语, муайянкунанда-定语 ва ҳол-状语.

Ба истилоҳоти содаи мурбут ба аъзои чумлаи забони тоҷикӣ мубтадо, хабар ва ҳол дохил мешаванд, ба истилоҳот содаи марбут ба аъзои чумлаи забони чинӣ 主谓 дохил мешаванд. Ба гурӯҳи истилоҳоти аз чихати сохт таркибӣ дохил мешаванд: хабари феълии сода (简单动词谓语); хабари феълии

модалӣ (情态动词谓语); хабари феъли иборавӣ (гуруҳӣ) (谓语动词短语); хабари таркиби номӣ (名称谓语); муайянкунандаҳои соҳибӣ; муайянкунандаҳои беизофа вҷа ғайра.

Фасли шашуми боби мазкур ба «Таҳлили сохтори истилоҳоти аломатҳои китобат дар 标点符号 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ» бахшида шудааст. Дар забони тоҷикӣ ба аломатҳои китобат **нуқта, савол, хитоб, вергул, баён (ду нуқта), тире, дефис, кавс, сенуқта** дохил мешаванд.

Дар баробари забони тоҷикӣ инчунин нақши аломатҳои китобат дар забони чинӣ басо муҳим буда, онҳо низ аз ҷиҳати грамматикӣ ҳар яке вазифаи худро доранд. Дар забони чинӣ ба аломатҳои китобат чунин аломатҳо **点、问号、感叹号、逗号、分号、冒号、省略号、括号、引号** дохил мешаванд. Дар забони чинӣ аломатҳои китобат дар матн ҷои муайяни худро ишғол мекунад, ва андозаи як иероглиф мебошанд.

Аз ҷиҳати сохт истилоҳоти аломатҳои китобат ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони чинӣ чунин шакл доранд:

а) дар забони тоҷикӣ:

1. N.+ N: нуктавергул; бисёрнуқта -分号;
2. Num+N: дунуқта - 冒号, сенуқта - 省略号.

б) дар забони чинӣ:

1. N+N+Suf:分号(нуктавергул);
- 2.N+ N+N: - 省略号(сенуқта);
- 3.N+N+Suff: - 感叹号(хитобӣ).

Дар фасли ҳафтуми боби сеюм «Иқтибосот 引用 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ» таҳлил ва баррасӣ шудааст. Дар истилоҳосозии забоншиносӣ иқтибосҳо миқдори зиёдеро аз забони ҷунонӣ ишғол мекунанд. Ба монанди: **аббревиатура 缩写** (итал. abbreviation. аз калимаи лот. brevis-кӯтоҳӣ) **аббреватсия 缩写**, (аз калимаи лот аб – +brevis-кӯтоҳ кардан), **сархат 段落**(аз калимаи олмонӣ absatz аз феъли absatzten –дароз шудан), **аблятив 宾语** (аз калимаи лот. ablativus –таъир), **адвербиализатсия 副词化** (лот. adverbium - зарф), **адъективатсия 形容词化** (лот. adjectivum — сифат, **аккомодатсия 住宿** (лот. accomodatio — тамид, **акустикӣ 声学** (ҷунонӣ, akustikos — овозӣ) **жаргон 行业术语** (франс. argot — жаргон) **арготизм 隐语** (франс. argotisme аз argot — жаргон), **артикл 成员** (франс. article аз лот. articulus — аъзо) **артикуляция 发音** (лот. articulatio от articulare талаффуз) **жаргон** (фр. jargon)—сотсиолект, идеоло́гия (ҷунонӣ. ιδεολογία; от ιδέα «ақида, идея» + λόγος «ақл таълимот») фразеология (от phrasis - ибора и λόγος - таълимот).

Дар **хотимаи** диссертатсия чамъбасти хулосаҳои таҳқиқ пешкаш гардидааст:

1. Истилоҳофаранӣ ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони чинӣ яке аз роҳҳои ғанӣ гардонидани таркиби луғавии забон буда, дар созмонёбӣ, баробари монандиҳо, инчунин тафовутҳои зиёдеро доро мебошад.

2. Дар тамоми давраҳо ва марҳилаҳои рушду инкишофи забони тоҷикӣ сохтани истилоҳ тавассути қолабҳои муайян ва бо истифода аз имкониятҳои дохилии калимасозӣ ва тағйири маъноӣ яке аз роҳҳои сермаҳсули истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ мебошанд. Аз ин рӯ, забони тоҷикӣ усулҳои муайян ва мушаххаси истилоҳсозӣ дорад. Ин усулҳо бо мурури замон, таърихан тақомул ва инкишоф ёфта, то андозае устувор ва пойдор ҳастанд, ки тайи садсолаҳо тағйир намеёбанд ва дар асоси ҳамин усулҳову қолабҳо истилоҳ ва калимаҳои нав ба вучуд омадаанд.

3. Забоншиносии чинӣ таърихи қадима дорад ва истилоҳоти он низ хеле қадимӣ буда, бо тағйири низоми иероглифҳо истилоҳоти забоншиносӣ низ тағйир ёфтаанд.

4. Ҳама ҳиссаҳои нутқ дар забони тоҷикӣ ва чинӣ истилоҳи хоси худро доранд, ки низоми таснифоти забонро танзим мекунанд.

5. Омӯзиши қонуниятҳои ташаккули истилоҳот дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ, сохтор ва семантикаи онҳо ба яке аз муҳимтарин вазифаҳои илми забоншиносии тоҷику чинӣ табдил ёфта, истилоҳоти нави самти мазкур пай дар пай ташаккул ёфта истодаанд.

6. Истилоҳоти забоншиносӣ, ки дар забони тоҷикӣ ва чинӣ аз рӯи меъёру қоидаҳои истилоҳсозӣ сохта шудаанд, дорои вижагиҳои муҳим буда, барои ташаккули вожаҳо дар соҳаҳои гуногуни забон хизмат мекунанд [1-М].

7. Муқоисаи истилоҳоти забоншиносии марбут сарфу наҳв дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ, ки ба таври мукамал дар забонҳои мазкур то ба ҳол ҳадафи омӯзиш қарор нагирифтааст, нишон дод, ки истилоҳоти мазкур дар ҳарду забон дар дараҷаи кофӣ ташаккул ёфтааст.

8. Таҳлили истилоҳот бо истифода аз адабиётҳои илмии забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ нишон дод, ки дар доираи маъноҳои ин лексема дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ умумиятҳо ба назар расанд ҳам, аммо мавридҳои ҳастанд, ки тафовути онҳо низ ба назар мерасад. Бо вучуди ин, ифодаи истилоҳи забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ хеле доираи васеи истеъмолиро дар бар мегиранд.

9. Усули морфологии истилоҳсозӣ – бо аффиксҳо ва решаҳо сохтани истилоҳро, аз сермаҳсултари роҳҳои истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ маҳсуб меёбад. Дар забони чинӣ нақши унсурҳои истилоҳсоз (пешванд, пасвандҳо, интерфиксҳо) дар ташаккули истилоҳоти мураккаб нисбат ба забони тоҷикӣ хеле барҷаста мебошад. [2-М].

10. Ҷанбаҳои назариявии таҳқиқот нишон дод, ки дар ҳарду забон асарҳою мақолаҳои муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ оид ба истилоҳоти забоншиносии марбут ба сарфу наҳв хеле фаровон буда, тибқи назарияҳои забоншиносон мавриди истифода қарор дода шудаанд.

11. Дар натиҷаи таҳлили якҷанд адабиёти назариявии муҳаққиқони чинӣ ва тоҷикӣ дар забоншиносӣ оид ба таҳлили сохториву маъноии сарфу наҳви истилоҳоти забоншиносӣ ва таснифоти онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ, инчунин таҳлили маводҳо аз адабиёти бадеӣ маълум гардид, ки истилоҳоти

забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ ҳанӯз аз назари муқоисавӣ-типологӣ, аз ҷиҳати сохт, маъно пурра таҳлил карда нашудаанд [З-М].

12. Пажӯҳиши мазкур муайян намуд, ки то имрӯз дар забоншиносии тоҷик ва чинӣ асарҳои бисёре оид ба грамматика ба таъб расидаанд, ки тавонистаанд ба ганҷинаи забоншиносии ҷаҳонӣ саҳме гузоранд.

13. Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба сарф (морфология) ва наҳв (синтаксис) дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ нишон медиҳад, ки дар ҳарду забон истилоҳоти забоншиносӣ бо се роҳ: **истилоҳсозӣ**; **истилоҳгузинӣ**; **истилоҳпазирӣ** сохта шудаанд. Истилоҳоти бахши морфология ва синтаксис низ мисли дигар қисматҳои забоншиносӣ ба содаву сохта ва мураккабу таркибӣ ҷудо мешаванд.

14. Дар забони чинӣ истилоҳоти аз ҷиҳати сохт мураккаб яке аз воситаҳои маъмултарин ва сермаҳсул ба ҳисоб меравад. Шумораи зиёди ин намуди истилоҳот асосан дучӯзба мебошанд. Ин гуна истилоҳот ба воситаи такрор омадани як калима, якҷоя шудани ду истилоҳоти сода ва бо илова кардани унсури махсуси грамматикӣ ба калима яъне пешванду пасванд шакл гирифтаанд.

15. Истилоҳоти иқтибосии забоншиносӣ дар забони тоҷикӣ аз забони арабӣ асосан ба воситаи забони китобат пайдо шудааст. Аммо бо гузашти замон, бо сабаби ғанӣ гардонидани калимаҳои иқтибосӣ аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ истилоҳҳои иқтибосии байналмилалӣ, инчунин аз ҳисоби захираҳои худ забони тоҷикӣ, калимаҳои иқтибосии забони арабӣ аз таркиби луғавии забони тоҷикӣ сохта шудаанд. Иқтибосшавии истилоҳоти лотинӣ ҳам ба мисли калимаҳои иқтибосии ҷунонӣ хеле зиёд дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ба назар мерасанд.

16. Таҳлил нишон дод, ки шумораҳои зиёди истилоҳҳои забоншиносӣ дар забони тоҷикӣ дар асоси моделҳои N +N ва дар забони чинӣ дар асоси қолаби N+N+N пайдо шудаанд.

17. Истилоҳҳои иқтибосии забоншиносӣ дар забони чинӣ ба воситаи забонҳои шарқу ғарб ворид шудаанд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО

1. Маводи мавриди таҳқиқ, ҳамчун маводи муқоисашуда дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ дар шакли маводи назариявӣ ва амали дар мактабҳои олии Тоҷикистон истифода гардад;
2. Аз истилоҳоти дар самти забоншиносӣ ҷамовардашуда метавон фарҳанги истилоҳоти забоншиносиро дар ду забони пешниҳод намуд.
3. Муҳақиқоне, ки дар самти забонҳои хориҷӣ махсусан чинӣ ба таҳқиқ шуруъ менамоянд, имкон доранд истилоҳоти сарфиву наҳвии дар заминаи ду забон омода гардидаи васеъ истифода намоянд.
4. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро ҳамчунин метавон ба донишҷӯёни ихтисоси забонҳои чинӣ ва тоҷикӣ ва самту соҳаҳои дигар, махсусан, тарҷумашиносӣ дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди таълим ва машғулиятҳо ба роҳ монд.
5. Натиҷаҳои таҳқиқ метавонад дар таҳия ва тартиб додани китобу дастурҳои таълимии забоншиносии муқоисавӣ, лексикология ва грамматикаи назариявӣ ва амалии забонҳои чинӣ ва тоҷикӣ ёрӣ расонад;
6. Натиҷаи бадастомадаи диссертатсияи мазкур ҳамчун маводи муқоисашуда барои навиштани диссертатсияҳои минбаъда кумакрасон хоҳад буд.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶҶИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

1. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

- [1-М] Ҷанг Лей, Калимасозии истилоҳи «Сарфӣ (морфологӣ)» дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Ҷанг Лей // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе. -2022 №9.-С. 69-73.
- [2-М] Имомзда М.М., Ҷанг Лей, Баррасии рушди истилоҳ дар забоншиносии тоҷик ва чин / Ҷанг Лей // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. -2023 №1 (102). - С. 27-34.
- [3-М] Ҷанг Лей, Хусусиятҳои сарфию наҳвии истифодаи истилоҳот дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Ҷанг Лей // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -Душанбе.-2023 №2.-С. 103-107.

2. Мақолаҳое, ки дар нашриҳои дигар ҷоп шудаанд:

- [4-М] Ҷанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба ҷумлаҳои сода 简单句) дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Ҷанг Лей // Конференсияи илмӣ-амалии байналмилӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами филология ва методикаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хориҷӣ», бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон-Ҷумҳурии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Австрия санаи 20-22-юми майи соли 2023.

- [5-M] Чанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти аломатҳои китобат дар 标点符号 забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Конференсияи илмӣ-амалии байналмилӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами филология ва методикаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хориҷӣ», бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон-Ҷумҳурии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Австрия санаи 20-22-юми майи соли 2023.
- [6-M] Чанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба ҷумлаҳои мураккаб 复句 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои омӯзиши забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ» бахшида ба «Рузи ҷавонони Тоҷикистон» ва амалигардонии «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» санаи 24-майи соли 2023
- [7-M] Чанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти таркибии марбут ба ибораҳои 短语 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои омӯзиши забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ» бахшида ба «Рузи ҷавонони Тоҷикистон» ва амалигардонии «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» санаи 24-майи соли 2023

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 811.21/.22+811.58

ББК: 81,2

Ч – 18

На правах рукописи

ДЖАНГ ЛЕЙ

**СТРУКТУРНЫЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ 语言学 В ТАДЖИКСКОМ И
КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

ДУШАНБЕ - 2023

Диссертация выполнена на кафедре иностранных языков факультета языков Азии и Европы Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Имомзода Махина Мухаммадусуф-** кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков факультета языков Азии и Европы Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Мухторов Зайниддин Мухторович** – доктор филологических наук, профессор, ректор Филиала института развития менеджмента Сингапура в городе Душанбе

Махмудова Фарангис Сироджидиновна, кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры восточных языков факультета иностранных языков Российско-Таджикского (Славянского) университета

Ведущая организация: Худжандский государственный университет имени Б.Гафурова

Защита диссертации состоится «25» ноября 2023 г., в 13:00 на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-036 при Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзода по адресу: 734019, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Ф. Мухаммадиева 17/6, зал заседаний Учёного совета.

С содержанием диссертации можно ознакомиться на сайте www.ddzt.tj и в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода.

Автореферат разослан «___» _____ 2023 г.

**Учёный секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук**

Хасанова Ш.Р.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Настоящая диссертация представляет собой сравнительное исследование структуры и значения лингвистических терминов в таджикском и китайском языках, что является первым шагом в таджикском сопоставительном языкознании. Стоит отметить, что исследование проблем термина и средств его выражения на протяжении многих лет не только привлекало внимание учёных, поводом для дискуссий и усилий становились также его понимание и природа. Несмотря на большое количество исследований, посвящённых исследуемой теме, семантические и структурные особенности терминов изучены недостаточно.

Изучение данной проблемы имеет большое научное значение для решения проблем сопоставительного языкознания и свидетельствует об актуальности данной научной работы.

В первой половине XX века ни лингвисты, ни социологи не уделяли терминологии особого внимания. Она стала предметом пристального внимания и всестороннего изучения лишь с 30-х годов прошлого века.

Термины составляют большую часть словарного запаса любого языка. Термином мы называем слово или выражение, которые используются для определения конкретного понятия в каждой отдельной области. Таким образом, термин представляет собой цельную единицу языка, которая употребляется в виде слова, словосочетания, аббревиатуры, а его функция заключается в выражении значения и специального понятия областей науки, техники, технологии и социальных отношений, и он является общепринятым в этом одном значении. Объём и содержание понятия, для которого используется термин, определяются характеристиками, имеющимися в литературе по данному вопросу. Терминология является одним из важных разделов языкознания.

Терминообразование и терминология в таджикском языке сегодня могут быть изучены и оценены только на основе всестороннего и глубокого теоретического исследования. Проблема в том, что база для разработки и развития данной тематики в таджикском и китайском языках недостаточно исследована с учётом их сопоставления, в том числе не был изучен в полной мере лексический состав китайского языка в таджикском языке, также отсутствуют научные исследования, посвящённые проблеме терминологии китайского и таджикского языков. По этой причине не только теоретические вопросы, но и десятки других важных тем терминообразования и

терминологии китайского языка в таджикском языке ещё ждут своих исследователей.

В данной диссертации мы попытались исследовать структурные и семантические особенности лингвистических терминов в таджикском и китайском языках, а также определить общие и отличительные характеристики этих разноструктурных языков.

Безусловно, что сравнительное изучение общих черт и различий между этими двумя языками имеет высокую научную ценность, в результате сравнения выявляются их структурные, семантические и синтаксические сходства и различия.

В последние годы проводится углублённое изучение вопроса семантического и лексического поля в разноструктурных языках, в основном в таджикском, русском и английском языках. Изучение терминов в таджикском и китайском языках рассматривается как новый этап в сопоставительном языкознании.

В современном языкознании проделана значительная работа по изучению терминологии разных частей речи, выяснен вопрос о лексико-семантическом взаимодействии группы слов в составе самостоятельных частей речи.

Изучение и исследование лингвистических терминов в таджикском и китайском языках, как с точки зрения теории, так и с точки зрения практики, в определённой степени будет способствовать развитию области грамматики и терминологии, также повлияет на становление и развитие сравнительного изучения разных языков.

Степень изученности темы исследования.

В последние годы защищено несколько кандидатских диссертаций по изучению лингвистических терминов в таджикском языке и в сравнении с английским языком. Одна из них – докторская диссертация С. Джоматова¹⁰, выполнившего работу под названием «Истилоҳоти лингвистӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» (Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков). В диссертации исследователь в общем проанализировал и рассмотрел положение термина, его структурные,

¹⁰ Джаматов, С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков. дис... докт. филол. наук: 10.02.20/ С. Джаматов. – Душанбе, 2017. – 412 с.

лексические и семантические особенности в современном таджикском и английском языках¹¹ ..

Кандидатская диссертация М. Джураева также посвящена теме терминологии и написана под названием «Истилоҳоти сарфӣ дар забони тоҷикӣ ва англисӣ» (Синтаксическая терминология таджикского и английского языков: структурно-семантический анализ)¹² . В данной диссертации анализируются и обсуждаются структурные, лексико-семантические средства морфологических терминов в таджикском языке в сравнении с английским языком.

Кандидатская работа Д. Н. Каримовой под названием «Муқоисаи низоми садонокҳо ва ҳамсадоҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» («Сравнение системы гласных и согласных таджикского и английского языков») посвящена сравнению фонетических терминов в таджикском и английском языках и проливает свет на проблему сравнения системы гласных и согласных в сравниваемых языках.

Наряду с этими достижениями таджикского языкознания в этом разделе до сих пор существуют вопросы, которые вообще не изучены или мало исследованы.

Одним из таких вопросов считается сравнение лингвистических терминов таджикского и китайского языков. Хотя и имеется некоторая информация по этому вопросу, она очень ограничена и не исчерпывающе освещает суть вопроса.

Необходимо отметить, что существует множество исследований по терминологии. Основные её теоретические проблемы были подвергнуты исследованию и анализу ещё в первой половине XX века такими российскими учёными, как: В. В. Виноградов, Г.О. Винокур, В. П. Даниленко, В. Н. Головин, Д. С. Лотте, Ю.С. Степанов. Таджикские учёные, такие как Ш. Рустамов, Б. Ниёзмухаммадов, С. Назарзода, М.Н. Касимова, М. Мухаммадиев, Х. Маджидов, Б. Камолиддинов, Д. Саймиддинов, М. Султонов, З. Мухторов, С. Джоматов, П. Нуров, Х. Саидов, М. Джураева, Ш. Каримов, Д.Н. Каримова, З. Мусоямов и другие провели множество научных

¹¹ Джаматов, С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков. дис... докт. филол. наук: 10.02.20/ С. Джаматов. – Душанбе, 2017. – 412 с.

¹² Джураева, М. Категорияи шумораи исм дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ. /М. Джураева // Маҷаллаи илмӣ омӯзишии муҳаққиқони ҷавон. №9. Нашр матбааи ДДОТ ба номи С.Айни, 2016.- С.65-66. (Категория числа существительных в таджикском и китайском языках// Научно-познавательный журнал молодых исследователей. №9. Издательство типографии ТГПУ им. С. Айни)

исследований и сыграли важную роль в решении терминологических вопросов. М. Шакури обратил внимание на проблему термина с точки зрения культуры речи и красноречия. И в своей работе «Ҳар сухан ҷоёву ҳар нуқта мақоме дорад» («Каждое слово имеет место и каждая точка имеет статус») он рассматривал проблему терминологии и терминов. По изучению этого термина на китайском языке написано несколько научных работ. В частности, труды и статьи таких лингвистов, как Гао Минкай, Ли Лэ, Чжао Юньпин, Ху Юйшу, Чжан Бинь, Чэнь Юйминь и др. В этой связи необходимо упомянуть исследования таджикских учёных, в том числе С. Назарзода и М.К. Султонова. В своей работе исследователи, опираясь на ценный научно-практический материал, провели исследование терминов в таджикском языке и обратились к вопросам терминологии и терминообразования.

Таким образом, ценными и важными для таджикской лингвистической науки являются научные и научно-публицистические статьи исследователей в данной области, актуальным считается способ выражения в них мнений и изложения научных гипотез.

Связь исследования с программами и научными темами. Выполненное исследование тесно связано с учебными программами высших учебных заведений и научными темами профильной кафедры Таджикского национального университета.

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель и задачи исследования. Основной целью данного исследования является систематическое, комплексное, сравнительное, структурное, лексико-семантическое и морфологическое изучение терминов языкознания в таджикском языке в сравнении с китайским. При этом изучается классификация лингвистических терминов в двух разноструктурных языках (таджикском и китайском).

Для достижения поставленной цели автор поставил **следующие задачи:**

- проанализировать, исследовать и определить структурно-семантические особенности терминов языкознания в разноструктурных языках;

- выявление лингвистических терминов и подходов к формированию термина в таджикском и китайском языках.

- установление семантических и концептуальных признаков лингвистической терминологии в таджикском и китайском языках с целью выявления и уточнения их сходства и отличия друг от друга.

- выявление источников лингвистической терминологии в таджикском и китайском языках;

- классификация этапов развития терминологии в сопоставляемых языках;

- классификация антонимичных и синонимичных значений лингвистических терминов;

Объект исследования составляет лингвистическая терминология в таджикском и китайском языках.

Предмет исследования. Предметом исследования является структурно-семантический анализ лингвистической терминологии в таджикском и китайском языках.

Методологические и теоретические основы исследования были сформированы специальными трудами таджикских, китайских и российских учёных, проделавших большую работу в области языкознания. Таджикские лингвисты, в том числе Р. Гаффоров, Ш. Рустамов, М. Н. Касимова, Х. Меджидов, Б. Камолитдинов, Д. Саймиддинов, С. Назарзода, Д. Ходжаев, М. Б. Султанов, З. Мухторов, С. Джаматов, П. Нуров, Х. Саидов; китайские лингвисты: Гао Минкай, Ли Лэ, Пань Юньцзюнь, Чжао Юньпин и русские лингвисты: Л.Л. Нелюбина, Н. Д. Андреева, В.Д. Аракина, Л.А. Чернышова, В.П. Даниленко, Л.М. Алексеева, К.Я. Авербух, зарубежные ученые, такие как Ж. Лайон, Ж. Лакофф, Т.А. Расторгуева, И. П. Иванова, Б. А. Илищ, Т. С. Сорокина, В. Д. Аракин, И. Б. Хлебникова, Т. М. Беляева, Л. С. Чахоян, К. Бруннер и другие специалисты в области языкознания и другие вели свою научную работу в области лингвистических терминов, проводили исследования терминов морфологии и синтаксиса.

Методы исследования. Диссертация выполнена на основе методов сравнительно-исторического исследования, компонентного анализа лексических единиц, структурно-семантического анализа, композиции, конверсии и аббревиатуры.

Источники исследования. В качестве материалов исследования широко использовались диссертации отечественных и зарубежных исследователей, научная литература, словари, двуязычные китайско-таджикские и таджикско-китайские словари, интернет-сайты, словари лингвистических терминов, научные статьи, книги по грамматике и другие источники.

Научная новизна исследования заключается в том, что в результате изучения лингвистической терминологии в таджикском и китайском языках

был выявлен ряд сходств и различий при её использовании в сопоставляемых языках.

Также при изучении лексической системы таджикского и китайского языков впервые ставится предмет более глубокого систематического сопоставительно-типологического исследования, в котором выявляются лексико-семантические и структурно-грамматические особенности терминов исследуемых языков и источники их происхождения; на примере лингвистической терминологии впервые показаны сопоставительно-типологические характеристики лексического состава сопоставляемых языков.

Основные положения, выносимые на защиту:

1) термины, собранные и проанализированные в таджикском и китайском языках, выражают научную специфику и имеют определённое лингвистическое значение.

2) систематизация и изучение лингвистических терминов в сравнении с китайским языком имеет особое теоретическое и практическое значение для развития терминосистемы и обогащения словарного состава таджикского языка;

3) систематический сопоставительный, типологический, лексико-семантический и структурно-грамматический анализ лингвистических терминов может стать основой для плодотворного изучения других лексических разделов сравниваемых языков и способствовать разрешению различных научных направлений;

4) структурно-семантическая организация лингвистических терминов в сопоставляемых языках находится в процессе непрерывного развития, различается в зависимости от отраслей науки, оперирующих в той или иной модели с разными источниками происхождения;

5) в лексическом составе лингвистических терминов в изучаемых языках наиболее продуктивным способом является их образование с помощью сложных слов;

6) терминообразование с помощью аффиксации отличается особой продуктивностью и характеризуется разными моделями префиксов и суффиксов;

7) структура лингвистической терминологии имеет отличительные черты и специфику в таджикском и китайском языках.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что оно отражает новые пути и методы разработки и использования в системе терминообразования, показывает теоретические особенности и терминологическую систему, представленную в данном исследовании, закладывает основу для дальнейших исследований китайского и таджикского языков.

Практическая значимость исследования заключается в том, что полученные результаты исследования могут быть использованы для подготовки учебных пособий, учебников, двуязычных словарей, для подготовки лекций по предметам сравнительного языкознания, теории перевода, сравнительной типологии таджикского и китайского языков, написании научных статей, курсовых и дипломных работ.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Структурно-семантический анализ лингвистических терминов (语言学) в таджикском и китайском языках» на соискание учёной степени кандидата филологических наук соответствует паспорту специальности 10.02.20. - Сравнительно-историческое, типологическое и сравнительное языкознание, утверждённому Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя учёной степени в исследование проявляется в том, что лингвистическая терминология впервые является предметом научного исследования в сопоставительно-историческом, типологическом и сравнительном языкознании в таджикском и китайском языках. Стоит отметить, что собранные материалы на сопоставляемых языках представляют большую ценность и могут способствовать развитию терминологии в таджикском и китайском языкознании.

Апробация результатов исследования. Содержание диссертации отражено в докладах на ежегодных научно-теоретических конференциях профессорско-преподавательского состава Таджикского национального университета, региональных и республиканских конференциях, а также в авторских научных статьях, опубликованных в научных журналах.

Научные публикации по теме диссертации. Основные результаты диссертационного исследования отражены в 7 научных статьях, в том числе 3 статьи в рецензируемых научных изданиях ВАК при Президенте Республики

Таджикистан и 4 в сборниках материалов республиканских и международных конференций.

Диссертация была обсуждена и представлена к защите на заседании кафедры иностранных языков Таджикского национального университета (протокол № 10 от 20 июня 2023 года).

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения, библиографии и приложений. Общий объём диссертации составляет 186 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во **введении** излагаются основные вопросы диссертационного исследования, обосновывается актуальность и важность темы исследования, определяются проблемы, цели и задачи, показаны теоретико-методологические основы исследования, научная новизна, теоретическая и практическая значимость полученных результатов, определяются предмет и объект работы, излагаются основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации называется **«Теоретические основы исследования лингвистических терминов (语言学) в таджикском и китайском языках»**, состоит из шести разделов и в ней рассматриваются теоретические основы типологических исследований, посвящённых анализу лингвистических терминов, проведённые отечественными и зарубежными лингвистами.

В первом разделе этой главы, который называется **«Обзор развития термина в таджикском и китайском языкознании»**, автор высказала своё мнение о сравнительно-типологических методах, по которым существуют разные мнения, а также о наиболее важных направлениях современных лингвистических исследований таджикских и китайских лингвистов. Также в нём анализируется и обсуждается изучение закономерностей образования терминов в китайском языке, их структура и семантика.

В этом разделе представлены сведения об истории термина. Терминология и терминообразование имеют давнюю историю и восходят к первым периодам возникновения языка. Всякий раз, когда человечество использовало специальное слово или фразу для выражения конкретных понятий и объектов, оно сталкивалось с проблемой терминологии и терминообразования. Эта группа слов появилась с того времени, когда человек начал осознавать своё место в этом мире и стал называть предметы, которые он встречал, и по мере того, как его знания и проницательность

увеличивались в отношении элементов, составляющих окружающую среду и их компонентов, были созданы новые слова, выражающие различные явления и события.

Лингвистика зародилась в Китае две-три тысячи лет назад, но лингвистической терминологией учёные стали заниматься только в 20 веке. Китайские учёные 王力 (Ван Ли) и 舒新城 (Шу Синчэн) добились больших достижений в этом отношении.

Во втором разделе первой главы анализируются **«Понятия «термин» и «слово» с точки зрения исследователей»**. Американский лингвист Л. Блумфилд считал, что с точки зрения структуры слово нельзя считать центральной единицей языка, поскольку границы слова не всегда точны. Он отмечает, что слово представляет собой свободный образ, включающий два или более замкнутых образа и может употребляться самостоятельно как наименьшая лексическая единица. Лучшим примером слова, по его мнению, является написанное слово, в котором сохраняются границы с обеих сторон пространства. По мнению учёных, слово более понятно, чем речь, и в словарях приводится в качестве самостоятельной единицы, речь же не имеет такого статуса. То есть любое слово может быть речью, но не всякая речь может быть словом¹³..

В третьем разделе первой главы перечислены **«Основные источники возникновения лингвистических терминов в таджикском и китайском языках»** и представлены теории о первых лингвистических терминах в таджикском и китайском языках. В данном разделе представлены и проанализированы мнения исследователей относительно источников изучения лингвистической терминологии. Отмечено, что важнейшим источником изучения лексикографии и терминообразования является язык поэзии, прозаических произведений, написанных на таджикском языке в контексте религии, политики, экономики, этики, суфизма, литературы, истории, популярных наук. и т.п., а также словари, прозаические повествовательные и описательные произведения.

Четвёртый раздел первой главы называется **«О становлении таджикской лингвистической терминологии»**

Начало формирования таджикской лингвистической терминологии связано с введением в научный оборот персидско-дари литературного языка в начале XI века. В данном разделе терминология таджикского языкознания

¹³ Bloomfield, L. Language / L. Bloomfield. -London: George Allen & Unwin Ltd., 1950. - P. 161.

средневековья анализируется на основе работы таджикского учёного Д. Ходжаева¹⁴. По его сведениям в средние века в таджикском языкознании использовались следующие термины, которые первоначально были образованы из арабской грамматики: *сарф, наҳв, исм, феъл, ҳарф, ҳуруф, ҳарфҳои мунфасилаю мутассила, муфрадоту мураккаботи ҳарфҳо, фатҳа (забар), касра (зер), замма (неш), феъли мозӣ (замони гузашта), феъли мустақбал (оянда), феъли ҳол, исми зот, исми сифот, исми аъдод, исми чамъ, исми чинс, исми зарф, исми масдар, исми фоил, адо (морфология, синтаксис, существительное, глагол, буква, цифра, буквы, соединяющиеся и не соединяющиеся с последующей буквой (в арабской графике), простые и сложные буквы, забар – надстрочный знак в арабской графике, касра – подстрочный знак, прошедшее, будущее время, деепричастие и т.д).*

С XI века в таджикское языкознание вошли русские лингвистические термины. По мнению таджикского лингвиста Д. Ходжаева «Влияние русской лингвистической мысли на таджикскую лингвистическую мысль во второй половине XIX века мы можем видеть, прежде всего, через учебники, ибо, создавая их, исследователи извлекают пользу из опыта русского языкознания в интерпретации различных фонетических, морфологических, лексических и синтаксических явлений»¹⁵.

Современные таджикские лингвистические термины освещены в «Грамматике современного таджикского литературного языка», состоящей из трех томов. Первый том этой книги включает фонетику и морфологию, а второй том – синтаксис. В первом томе научному анализу подверглись вопросы фонетики и фонологии, слова и его форм, методы образования слов и словообразования, морфологических категорий частей речи.

Пятый раздел первой главы называется «**О происхождении лингвистических терминов в Китае в Средние века**».

На основе исследований Шао Цзинмина (邵敬敏)¹⁶, история становления современной грамматики в Китае делится на 4 периода:

- 1) начальный период (1898-1936 гг.);
- 2) период грамматических исследований (1936-1949 гг.);
- 3) описательный период (1949-1976 гг.);

¹⁴ Хоҷаев Д. Ташаккул ва таҳаввули илми забоншиносии тоҷик дар асрҳои миёна/Д.Хоҷаев. – Душанбе, 1998. -149 с. (Становление и эволюция таджикской лингвистической науки в средние века)

¹⁵ Ҳамон асар. –С.13

¹⁶ 邵敬敏。汉语语法学史稿。 – 上海教育出版社, 1990。 – 360 页。

4) последний период (1976 г. - до нашего времени).

Характерной чертой первого этапа является то, что исследователи в основном занимались составлением словарей служебных слов.

Именно в этот период в работах китайских лингвистов появляются синонимы. 实词 (настоящее слово) – 虚词 (виртуальные слова), 动词 (глагол) – 数词 (числительное), 有生生的词 (живое слово) – 无生生的词 (мёртвое слово).

В шестом разделе первой главы анализируются **«Положение терминов и способы терминообразования 生机学 в таджикском и китайском языках»**.

Характерной чертой термина является его однозначность. Слова, выражающие понятие той или иной стороны жизни, в свою очередь, также являются терминами той же области. Например, терминология области науки о языке - **овоз, харф, сарф, феъл, нахв, мубтадо** (звук, буква, морфология, глагол, синтаксис, подлежащее и т. д.)

Термин при выражении значения употребляется без каких-либо оттенков и окраски, то есть выражает точное и конкретное понятие предмета. В системе терминообразования обязательно нужно учитывать факторы, отвечающие требованиям языка. Например, факторы: однозначность, системность, точность, краткость и лаконичность.

В языкознании существует несколько точек зрения исследователей, относительно терминообразования. В.М. Лейчик определил несколько путей и способов терминообразования: семантическое, морфологическое, синтаксическое и заимствование¹⁷.

Терминообразование в современных языках науки (английском, французском, немецком, русском, китайском и некоторых других) представляет собой процесс наименования новых научных понятий в соответствии с различными областями науки¹⁸. Способы создания терминов определены исследователями следующим образом: 1) терминообразование – это создание таджикских эквивалентов терминов важных научных языков на основе правил словообразования и словосочетания национального литературного языка; 2) подбор терминов – это подбор таджикских

¹⁷ Лейчик, В. М. Предмет, метод и структура терминоведения. М: наука. 2000, -256 с.

¹⁸ Нуров, П.Г. Истилох ва истилохсозй дар забони илмии тоҷикӣ. / П.Г. Нуров. –Душанбе: Дониш, 2006. –223 с. (Термин и терминообразование в таджкском научном языке)

эквивалентов терминов господствующих научных языков в лексике национального литературного языка; 3) заимствование терминов – заимствование термина с учётом фонетических особенностей таджикского языка.

Вторая глава диссертации озаглавлена «**Структурно-семантический анализ терминов, относящихся к «морфологии 形态学» в таджикском и китайском языках**» и состоит из двух разделов, в которых обсуждаются структурные особенности терминов и способы их образования на основе морфологической классификации в сопоставляемых языках.

В первом разделе второй главы рассматривается «**Структурно-морфемный анализ терминов, относящихся к «морфологии 形态学» в таджикском и китайском языках**». Этот раздел состоит из четырёх подразделов, в которых лингвистические термины, относящиеся к существительному — 名词, к прилагательному — 形容词, к глаголу 动词, и к наречию 副词 таджикского и китайского языков проанализированы и изучены в аспекте их структуры.

Упоминается, что новые термины создаются путём добавления к корню слова различных морфем. Эти морфемы могут быть приставками, суффиксами, корнями и связками. Стоит отметить, что любая специализированная область обычно отбирает из числа существующих в языке морфем те, которые необходимы для выражения понятий и научно-отраслевых явлений, и использует их для создания терминов. Другими словами, можно сказать, что каждая отрасль имеет возможность выбирать морфемы для построения необходимых ей терминов. С помощью морфем в таджикском и китайском языках образованы следующие термины: а) **создание термина с помощью приставки:** бавосита – 间接的; бевосита – 直接的; бэфосила - 连接, бепайвандак - 有连词, бечон - 无生命的, бешахс - 无人称的, номуайяни – 不可数; б) **образование термина с помощью суффикса:** хамроҳӣ - 关联, пайвандак - 连词, хилофӣ - 转折, чудой - 并列, тафсилӣ - 详细, грамматикӣ - 语法, вобастагӣ - 依赖, пасоянд - 后缀, чинсият, 性, мувофиқат - 兼容性, аналитикӣ - 分析性, универсалӣ - 普遍, асли - 原形, асосӣ - 主要的, номӣ - 名称, системавӣ - 系统性, хусусият - 特征, флективӣ - 变化 в) **с помощью корней:** исм - 名词, хос - 专有名词, чинс - 性, чомеъ - 集体, мушаххас - 具体的, мавхум - 摘要, сода - 简单, зарф - 副词, аломат - 符号,

дараҷа -程度, ҳолат - 状态, замон - 时间, макон -地点 , сабаб - 原因, мақсад - 目标, феъл - 动词, амал - 行动, тасриф - 详细, шахс - 人, масдар - 动词, тарз - 方式, намуд - 种类, сиға - 语气, мутлақ - 完整, шакл - 形式, асос - 干, - 干, г) термины, образованные двумя или более корнями (сложные термины) : пайвандақдор - 有连词, пешоянддор - 有前缀, каммаҳсул- 非派生, баробарҳуқуқ - 对等, чоңдор - 有生命的, сифатсоз - 形容词构成, давомдор - 连续, феълсоз - 动词构成, ёридиҳанда - 助动词 и так далее на.

Темой исследования второго раздела второй главы является **«Структурный анализ составных терминов, связанных с «морфологией名词» в таджикском и китайском языках»**. Этот раздел состоит из шести подразделов. В подразделах рассматриваются и анализируются составные термины, связанные частями речи – существительным, прилагательным, местоимением, глаголом и наречием в таджикском и китайском языках.

Следует отметить, что составные (морфологические) термины состоят из двух и более слов. Составные термины, относящиеся к частям речи, включают следующие модели:

а) в таджикском языке: 1. **N+Adj**: исми чинс (существительные рода) - **普通名词**, исми чоңдор (одушевлённые существительные) - **有生命的名词**, исми бечон (неодушевлённые существительные) - **无生命名词**, исми чомаъ (собираательные существительные)- **集体名词**, категорияи грамматикӣ (грамматическая категория)- **语法类别**, категорияи муайяни (категория определённости) - **确定类别**, категорияи номуайни (категория неопределённости) – **不确定类别**, категорияи шумора (категория числа) – **数量类别**, шумораи танҳо (единственное число)- **单数**, шумораи чамъ (множественное число) - **复数**, исмҳои мураккаб (сложные существительные) - **复合名词**, исми модӣ (вещественные существительные)- **具体名词**, исми мавҳумӣ (абстрактные существительные) - **抽象名词**; сифати асли (качественное прилагательное) - **性质形容词**, сифати нисбӣ (относительное прилагательное) - **相对形容词**, дараҷаи муқоисавӣ (сравнительная степень) - **比较**, дараҷаи олий (высшая степень) - **最高级**, сифатҳои мураккаб (сложные прилагательные) **复杂形容词**, сифатҳои таркибӣ (составные прилагательные)

复合形容词, сифатҳои сечузба (трёхкомпонентные прилагательные) – 三种成分的形容词- сифатҳои умумичузб (общекомпонентные прилагательные) - 一般成分形容词; 2. **N+N+Prep+N**: категория шумора дар исм (категория числа существительных) - **名词中的数词分类**, категорияи муайяни дар исм (категория определённости существительных) - **名词种类的确定性**, категорияи номуайяни дар исм (категория неопределённости существительных) - **名词种类的不确定性**, шакли чамъ дар исм (множественное число существительных) - **名词的复数形式**, шакли танҳо дар исм (единственное число существительных) - **名词的单数形式**; 3. **N+Adj+N**: категорияи морфологии исм (морфологическая категория существительных) – **名词的形态类别** категорияи синтаксисии исм (синтаксическая категория существительных)– **名词的句法类别**; 4. **N+N**: калимасозии исм (словообразование существительных)- **名词构词法**, сохтори исм (структура существительных)– **名词构成**, дараҷаҳои сифат (степени прилагательных)- **比较**, калимасозии сифат (словообразование прилагательных) - **形容词构词法**; 5. **N+Adj+Adj**: исмҳои мураккаби пайваст (сложносочинённые существительные) - **复合名词**, исмҳои мураккаби тобеъ (сложноподчинённые существительные) - **复杂名词**, сифатҳои мураккаби пайваст (сложносочинённые прилагательные) - **复合形容词**, сифатҳои мураккаби тобеъ (сложноподчинённые прилагательные) - **复杂形容词**; 6. **N+N+N**: исмҳои шаҳсу ғайришаҳс (личные и безличные существительные) - **人称和非人称名词**, исми чомаи ғайришаҳс (безличные собирательные существительные)– **非人称名词的复数形式**, чамъбандии исмҳои шаҳс (образование множественного личных существительных) – **人称名词的复数**, дараҷаи қиёсии сифат (сравнительная степень прилагательных) – **形容词的比较**, дараҷаи олии сифат (высшая степень сравнения прилагательных)– **形容词的最高级**; 7. **N+Adj**: исмҳои сечузба (трёхкомпонентные существительные) - **三种成分的名词**, исмҳои чида (однородные существительные)– **同质名词**.

б) в китайском языке: 1. **Adj+N**: 专有名词[исми хос -имя собственное], 普通名词 [исми чинс - существительные рода], 集体名词 [исми чомень – собирательные существительные], 抽象名词 [исми мавхум – абстрактное существительное], 形态特征 [хусусияти морфологӣ – морфологические особенности], 句法特征 [хусусиятҳои синтаксисӣ – синтаксические особенности], 形态构成 [сохтори морфологӣ – морфологическая структура], 复数形式 [шакли чамъ – множественное число], 单数形式[шакли танҳо – единственное число], 格 [чинсият дар падеж – род в падежах]; 性质形容词 [сифати асли – качественное прилагательное], 相对形容词[сифати нисбӣ – относительное прилагательное], 比较 [дараҷаи муқоисавӣ – степень сравнения], 最高级[дараҷаи олӣ – высшая степень], 单音节形容词[сифатҳои якҳичой – односложные прилагательные], 简单形容词[сифатҳои сода – простые прилагательные], 虚构形容词 [сифатҳои сохта – составные прилагательные], 复合形容词 [сифатҳои мураккаб – сложные прилагательные]; 基数 [шумораҳои миқдорӣ – количественные числительные], 序数[шумораҳои тартибӣ – порядковые числительные], 小数 [шумораҳои касрӣ – дробные числительные]; 2. **N+N**: 单数[шумораи танҳо – единственное число], 复数[шумораи чамъ – множественное число]; 3. **N+Prep of+N**: 数词类别[категорияи шумора – категория числа], 格的类别[категорияи падеж - категория падежа], 性别类别[категорияи чинс – категорияи рода], 物质名词[исмҳои модӣ – вещественные существительные], 比较级 [дараҷаҳои сифат – степени прилагательного]; 人称类别[категорияи шахс – категория лица], 数词类别[категорияи шумора – категория числа], 人格类别[категорияи падеж - категория падежа], 性别类别[категорияи чинс – категорияи рода]; 4. **V+N**: 名词化的形容词 [сифатҳои исмшуда – субстантивированные прилагательные]; 5. **Adj+N+Prep. of +article+N** 形容词的形态构成 [таркиби морфологии сифат – морфологическая структура прилагательных]; 6. **N+Prep in+Adj+N**: 动词时态[замонҳо дар тарзи фоил – времена действительного залога]; 7. **Article +N+Adj**: 现在时 (具有不确定性) [ҳозираи номуаянӣ –

настоящее неопределённое]; 过去时 (具有不确定性) [гузаштаи номуайяни – прошедшее неопределённое], 将来时 (具有不确定性) [ояндаи номуайяни – будущее неопределённое].

Третья глава диссертации называется «**Структурно-семантический анализ терминов, связанных с «синтаксисом 句法» в таджикском и китайском языках**» и состоит из семи разделов.

Первый раздел третьей главы называется «**Структурный анализ терминов, относящихся к «синтаксису 句法» в таджикском и китайском языках**». Исходя из морфологического строения таджикского и китайского языков, необходимо разделить синтаксические термины этих двух языков на следующие группы.

К первой группе относятся синтаксические термины, состоящие только из одной корневой морфемы. Например: синтаксис -句法»; словосочетание -短语; предложение – 句子; подлежащее-主语; сказуемое – 谓语; определение -定语, дополнение -宾语/花语; обстоятельство - 状语 и т.д. Ко второй группе относятся термины, структурно смешанные (корень+корень+суффикс): определение - 定语, дополнение - 宾语, двусоставный - 两个息以; односоставный 个组合. В третью группу входят сложные по структуре термины: главный член - 主薦. Такой вид терминов встречается очень редко. К четвертой группе относятся составные термины, состоящие из двух и более словизафетные словосочетания - 全像短语; придаточное обстоятельственное предложение - 电影句; член придаточного предложения и т. д.

Второй раздел этой главы называется «**Структурный анализ составных терминов, связанных с словосочетаниями 短语 в таджикском и китайском языках**» и в этом подразделе проводится исследование терминосочетаний.

В систему терминов, связанных со словосочетанием входят следующие термины: *ибораҳои озод, ибораҳои рехта, ибораҳои синтаксисӣ, ибораи исмӣ, ибораҳои сифатӣ, ибораҳои шуморагӣ, ибораҳои ҷонишинӣ, ибораҳои сифати феълӣ, ибораҳои масдарӣ, ибораи исмии изофӣ, ибораи исмии алоқаи ҳамроҳӣ, ибораҳои исмии пешояндор, муносибати муайянкунандагӣ (атрибутивӣ),*

ибораҳои сода, ибораҳои мураккаб (свободные словосочетания, фразеологизмы, синтаксические словосочетания, именные словосочетания, качественные словосочетания, количественные словосочетания, местоимённые словосочетания, деепричастные обороты, инфинитивные словосочетания, изафетные именные словосочетания, именные словосочетания примыкания, именные предложные словосочетания, атрибутивных отношений, простые словосочетания, сложные словосочетания) и т. д. Эти термины были проанализированы в контексте их структуры. Кроме того, термины, связанные со словосочетаниями на китайском языке, обсуждаются ниже:

1.Pref.+N+Prep. in.+Suf: 定语 - муайянкунанда, детерминатив (дополнение).

2.N+Con+Suf: 量词 - квантификатор.

3.Adj+Con.+Suf: 量词 - квалификатор, 定语 - муайянкунанда (дополнение).

4.Pref.+N+N+:连接- вобаста (подчинение).

5.N+N+V: 并列关系-алоқои ҳамроҳӣ (примыкание).

6. V+N+Suf: 连接关系 - алоқои вобастагӣ (подчинительная связь).

7.Pref.+N+V+Suf: 反义- хилофӣ (противопоставление).

8. Pref.+N+Prep. ive+Suf: 谓语- хабарӣ (сказуемые).

9.Prep. in+N+Pron.+Suf: 动词- масдарӣ (инфинитивные)

В третьем разделе третьей главы представлен «Анализ структуры терминов, относящихся к простым предложениям 简单句, в таджикском и китайском языках». Предложение является основной единицей синтаксиса.

Простое предложение представляет собой отдельную категорию синтаксиса и имеет свои грамматические особенности, отличающие его от

других синтаксических категорий. Анализ многокомпонентных терминов, относящихся к простым предложениям, показывает, что термины этих групп являются составными по структуре и должны определяться по количеству слов: а) **из двух простых слов**: чумлаи сода (простое предложение) - 句子简单, чумлаи хуллас (нераспространённое предложение) - 总之, чумлаи пурра (полное предложение) - 完整, -目的; б) из простых и составных слов: чумлаи хикоягӣ (повествовательное предложение) - 叙述, чумлаи нопурра (неполное предложение) - 不完整, чумлаи тафсилӣ (распространённое предложение) - 分; чумлаи бешахс (безличное предложение) - 无主语; чумлаи саволӣ (вопросительное предложение) - 疑问, чумлаи амрӣ (повелительное предложение) - 祈使, чумлаи хикоягӣ (повествовательное предложение) - 叙, чумлаи хитобӣ (восклицательное предложение) - 命令, чумлаи инкорӣ (отрицательное предложение) - 否 и др; в) **из трёх и более слов**: чумлаи содаи яктаркиба, чумлаи содаи дутаркиба, чумлаи содаи яктаркиба умумишахс, чумлаи содаи яктаркибаи бешахс, чумлаи содаи яктаркибаи номуайянишахс, чумлаи содаи яктаркибаи унвонӣ, чумлаи содаи дутаркибаи хуллас, чумлаи содаи дутаркибаи тафсилӣ (простое односоставное, простое двусоставное, обобщённо-личное простое односоставное, безличное односоставное, простое неопределённо-личное, простое односоставное назывательное, двусоставное простое нераспространённое, простое двусоставное распространённое) и др. Термины, относящиеся к простому предложению на китайском языке, рассматриваются ниже.:

1. Pref.+S.+Prep.+Suf.: 疑问术语- саволӣ (вопросительное).
2. Pref.+Prep.+Prep.+Suf.: 祈使术语- амрӣ (повелительное).
3. Pref.+Pref.+V.+Suf.: 术语解读- тафсилӣ (распространённое).
4. Num.+N: 单独组成 - яктаркиба, 两部分组成 - дутаркиба (двусоставное).
5. N+N: 选择术语- алтернативӣ (альтернативное)

Четвёртый раздел данной главы посвящён «Анализу структуры терминов, относящихся к сложным предложениям **复句**, в таджикском и

китайском языках». Сложное предложение – это высшая единица синтаксического образования, состоящая из двух и более простых предложений и обладающая единством значения, структуры и интонации. Сложное предложение, как и простое, имеет свои отдельные термины, которые определяются по структуре и количеству слов: а) **из двух простых слов:** *чумлаи мураккаб, чумлаи пайваст, чумлаи тобеъ, чумлаҳои пайрав* (сложное, сложносочинённое, сложноподчинённое, придаточное); б) **из простых и составных слов:** *чумлаи пайвандакдор, чумлаи бепайвандак, чумлаи сертаркиб* (союзное, бессоюзное, многосоставное) и др; в) **из трёх и более слов:** *чумлаи мураккаби пайвасти бепайвандак*(бессоюзное сложносочинённое **没有连词的复句**, *чумлаи мураккаби тобеъ* (сложноподчинённое), *чумлаи мураккаби пайваст* (сложносочинённое,, *чумлаи пайрави мубтадо* (придаточное подлежащее) **主语分词**; *чумлаи пайрави хабар* (придаточное сказуемое); *чумлаи пайрави муайянкунанда* (придаточное определительное), *чумлаи пайрави пуркунанда* (придаточное изъяснительное), *чумлаи мураккаби тобеи сертаркиб* (многосоставное сложноподчинённое).

В пятом разделе третьей главы обсуждается «**Анализ структуры терминов, относящихся к членам предложений 句子成分 в таджикском и китайском языках**». Членами предложения являются важнейшие единицы синтаксиса, которые выражаются самостоятельными словами или конструкциями словами и выполняют функцию главного (подлежащее и сказуемое) и второстепенного члена предложения (определение, дополнение, обстоятельство), и служат основным материалом связи с другими словами и конструкциями в построении предложения.

Членами предложения и в таджикском, и в китайском языках являются подлежащее-**主语**, сказуемое-**谓语**, дополнение-**宾语** (**宾语**), определение-**定语** и обстоятельство - **状语**.

Простые термины, относящиеся к членам предложения таджикского языка, включают *мубтадо, хабар и ҳол* (подлежащее, сказуемое и обстоятельство), простые термины, относящиеся к членам предложения китайского языка, включают **主 谓**. В группу составных терминов входят: *хабари феъли сода* (простое глагольное сказуемое) (简单动词谓语); *хабари феъли модалӣ* (модальное глагольное сказуемое)(情态动词谓语); *хабари феъли иборавӣ* (гурухӣ) (групповое глагольное сказуемое) (谓语动词短语);

хабари таркибии номӣ (составное именное сказуемое) (名称谓语句);
муайянкунандаҳои соҳибӣ (притяжательные определения);
муайянкунандаҳои беизофа (безизафетные определения) и др.

Шестой раздел данной главы посвящён «Структурному анализу терминов знаков препинания 确点设计 в таджикском и китайском языках». В таджикском языке к знакам препинания относятся точка, вопрос, восклицание, запятая, выражение (две точки), тире, дефис, скобка, многоточие.

Как и в таджикском, роль знаков препинания в китайском языке очень велика, и каждый из них имеет свою функцию с точки зрения грамматики. В китайском языке к знакам препинания относятся 点、问号、感叹号、逗号、分号、冒号、省略号、括号、引号. В китайском языке знаки препинания занимают определенное место в тексте и имеют размер иероглифа.

Аз ҷиҳати сохт истилоҳоти аломатҳои китобат ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони чинӣ чунин шакл доранд:

а) в таджикском языке :

1. N.+ N: нуктавергул; бисёрнукта -分号; (точка с запятой, многоточие)
2. Num+N: дунукта - 冒号, сенукта - 省略号. (двоеточие, троеточие)

б) в китайском языке:

1. N+N+Suf:分号(нуктавергул); (точка с запятой)
- 2.N+ N+N: - 省略号(сенукта); (троеточие)
- 3.N+N+Suff: - 感叹号(хитобӣ) (восклицательный знак).

В седьмом разделе третьей главы анализируются и обсуждаются «Заимствования 引用 в таджикском и китайском языках». В лингвистической терминологии большой пласт составляют заимствования из греческого языка. Такие как: аббревиатура 畵写 (итал. abbreviation. от латинского слова brevis-краткий) аббревиация 畵写, (от латинского слова ab - + brevis-сокращать), абзац 段落 (от немецкого слова absatz от глагола absatzten

– удлиняться), аблатив 宾语 (от лат. ablativus — казус), адвербиализация 副词化 (лат. adverbium — наречие), адъективация 形容词化 (лат. adjectivevum — прилагательное), аккомодация 任会 (лат. accomodatio — приспособление), акустический 声学 (греч. , akustikos - голосовой), жаргон 行业术语 (франц. argot - жаргон) арготизм 龙语 (франц. argotisme от argot - жаргон), артикль 成员 (франц. article от лат. articulus - член), артикуляция 发音 (лат. articulatio от articulare - произношение), жаргón (фр. jargon)—социолект, идеология (греч. ιδεολογία; от ιδέα «мысль, идея» + λόγος «разум, учение») фразеология (от phrasis - словосочетание и logos - учение).

В **заключении** диссертации представлены краткие выводы исследования:

1. Терминообразование как в таджикском, так и в китайском языках является одним из способов обогащения лексического состава языка и имеет много сходств и различий в своей организации.
2. Во все периоды и этапы развития таджикского языка создание термина по определенным закономерностям и использование внутренних возможностей словообразования и семантического изменения являются одним из наиболее продуктивных способов терминообразования в таджикском языке. Поэтому таджикский язык имеет определенные и специфические приёмы терминологии. Эти методы совершенствовались и развивались с течением времени, исторически, в определённой степени устойчивы и долговечны, не меняются на протяжении веков, и на основе этих методов и закономерностей создавались новые термины и слова.
3. Китайское языкознание имеет древнюю историю, и его термины тоже имеют древнюю историю, а с изменением иероглифической системы изменились и термины языкознания.
4. Все части речи в таджикском и китайском языках имеют свои термины, регулирующие систему классификации языка.
5. Изучение закономерностей образования терминов в таджикском и китайском языках, их структуры и семантики стало одной из важнейших задач таджикской и китайской лингвистической науки, и новые термины этого направления находятся в постоянном развитии.

6. Лингвистические термины, созданные в таджикском и китайском языках по правилам и критериям терминообразования, имеют важные особенности и служат для образования слов в разных областях языка [1-М].

7. Сравнение лингвистических терминов, связанных с морфологией и синтаксисом в таджикском и китайском языках, которые до настоящего времени в этих языках полностью не изучены, показало, что эти термины достаточно развиты в обоих языках.

8. Анализ терминов с использованием научной литературы таджикского и китайского языков показал, что есть общие черты в значениях данной лексемы в таджикском и китайском языках, но есть случаи, когда заметны и их различия. Несмотря на это выражение лингвистического термина в таджикском и китайском языках охватывает очень широкий спектр употребления.

9. Морфологический способ терминообразования - образование термина с помощью аффиксов и корней считается одним из наиболее продуктивных способов терминообразования в таджикском языке. В китайском языке роль терминообразующих элементов (приставок, суффиксов, интерфиксов) в образовании сложных терминов гораздо заметнее, чем в таджикском языке. [2-М].

10. Теоретические аспекты исследования показали, что имеется много работ и статей отечественных и зарубежных исследователей на обоих языках по лингвистическим терминам, связанным с употреблением, и они используются согласно теориям лингвистов.

11. В результате анализа ряда теоретических работ китайских и таджикских исследователей языкознания по структурно-семантическому, морфологическому и синтаксическому анализу терминов языкознания и их классификации в таджикском и китайском языках, а также анализа материалов художественной литературы выяснилось, что лингвистические термины в таджикском и китайском языках со сравнительно-типологической точки зрения, с точки зрения структуры, и семантики изучены и проанализированы в недостаточной степени [3-М].

12. Это исследование определило, что до настоящего времени в таджикском и китайском языкознании опубликовано много работ по грамматике, которые смогли внести свой вклад в сокровищницу мирового языкознания.

13. Анализ структуры терминов, связанных с морфологией и синтаксисом в таджикском и китайском языках показывает, что в обоих языках термины языкознания употребляются тремя способами: терминообразование; заимствование, подбор эквивалентов. Терминология области морфологии и синтаксиса, как и других разделов языкознания, делится на простую и составную, а также сложную и составную.

14. В китайском языке структурно сложные термины являются одним из самых популярных и продуктивных средств. Многие из этих типов терминов в основном двукомпонентные. Такие термины образуются повторением одного слова, сочетанием двух простых терминов и добавлением к слову специального грамматического элемента — приставки и суффикса.

15. Заимствованные лингвистические термины в таджикском языке из арабского языка возникли посредством книжного языка. Однако со временем, в связи с обогащением слов путём заимствования из русского языка в таджикский язык интернациональных терминов, а также за счёт ресурсов таджикского языка, заимствованные из арабского языка слова, были созданы из лексического состава таджикского языка. Заимствованные латинские, как и греческие термины, очень распространены в лексике таджикского языка.

16. Анализ показал, что большое количество лингвистических терминов обнаружено в таджикском языке по модели N+N и в китайском языке по модели N+N+N.

17. Заимствованные лингвистические термины в китайский язык вошли через языки Востока и Запада.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ

1. Исследуемый материал может быть использован в качестве сопоставительного материала по таджикскому и китайскому языкам в виде теоретических и практических материалов в высших учебных заведениях Таджикистана;
2. Из терминов, собранных в области языкознания, может быть составлен двуязычный словарь лингвистических терминов.
3. Учёные, начинающие исследования в области иностранных языков, китайского в частности, имеют возможность широко использовать

морфологическую и синтаксическую терминологию, подготовленную на основе двух языков.

4. Результаты диссертационного исследования могут быть также использованы в учебном процессе и на практических занятиях для студентов, изучающих китайский и таджикский языки, других направлений и отраслей, в частности, по специальностям переводоведения на филологических факультетах высших профессиональных учебных заведений Республики Таджикистан.
5. Результаты исследования могут помочь в разработке и составлении учебников и учебных пособий по сравнительному языкознанию, лексикологии и теоретической и практической грамматике китайского и таджикского языков;
6. Полученные результаты данной диссертации будут способствовать в дальнейших диссертационных исследованиях как сравнительный материал.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-М] Джанг Лей, Калимасозии истилоҳи «Сарфӣ (морфологӣ)» дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе. -2022 №9.-С. 69-73. (Словообразование термина «морфологический» в таджикском и китайском языках / Джанг Лей // Вестник Таджикского национального университета).
- [2-М] Имомзода М.М., Джанг Лей, Баррасии рушди истилоҳ дар забоншиносии тоҷик ва чин / Чанг Лей // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. - 2023 №1 (102). -С. 27-34. (Обзор развития терминов в таджикском и китайском языкознании / Джанг Лэй // Вестник Педагогического университета).
- [3-М] Джанг Лей, Хусусиятҳои сарфию наҳви истифодаи истилоҳот дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -Душанбе.-2023 №2.-С. 103-107. (Морфологические и синтаксические особенности употребления терминов в таджикском и китайском языках / Джанг Лей // Вестник Таджикского национального университета).

2. Статьи, опубликованные в других изданиях:

- [4-М] Чанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба чумлаҳои сода 简单句 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Конференсияи илмӣ-амалии байналмилӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами филология ва методикаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хориҷӣ», бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон- Ҷумҳурии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Австрия санаи 20-22-юми майи соли 2023. (Анализ структуры терминов, относящихся к простым 简单句 предложениям в таджикском и китайском языках) / Джанг Лей // Международная научно-практическая конференция на тему «Актуальные вопросы филологии и методики развития компетенции студентов по иностранным языкам», посвященная 30-летию установления дипломатических отношений между Республикой Таджикистан – Республикой Германии, Республикой Таджикистан и Австрийской Республики, 20-22 мая 2023 г.
- [5-М] Чанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти аломатҳои китобат дар 标点符号 забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Конференсияи илмӣ-амалии байналмилӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами филология ва методикаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хориҷӣ», бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон- Ҷумҳурии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Австрия санаи 20-22-юми майи соли 2023. (Структурный анализ терминов литературных знаков 标点符 в таджикском и китайском языках) / Джанг Лей // Международная научно-практическая конференция на тему «Актуальные вопросы филологии и методики развития компетенции студентов по иностранным языкам», посвященная 30-летию установления дипломатических отношений между Республикой Таджикистан – Республикой Германии, Республикой Таджикистан и Австрийской Республики, 20-22 мая 2023 г.
- [6-М] Чанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти марбут ба чумлаҳои мураккаб 复句 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои омӯзиши забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ» бахшида ба «Рузи ҷавонони Тоҷикистон» ва амалигардонии «Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» санаи 24-майи соли 2023

(Анализ структуры терминов, относящихся к сложным предложениям 复句 в таджикском и китайском языках) / Джанг Лей // Республиканская научно-практическая конференция на тему «Вопросы языкознания, перевода и методики преподавания иностранных языков в условиях глобализации», посвященная «Дню молодежи Таджикистана» и реализации «Государственной программы по совершенствованию преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года» от 24 мая 2023 года.

[7-М] Чанг Лей, Таҳлили сохтори истилоҳоти таркибии марбут ба ибораҳо 短语 дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ / Чанг Лей // Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои омӯзиши забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ» бахшида ба «Рузи қавонони Тоҷикистон» ва амалигардонии «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» санаи 24-маи соли 2023 (Структурный анализ сложных терминов, связанных с 短语, в таджикском и китайском языках) / Джанг Лей // Республиканская научно-практическая конференция на тему «Вопросы языкознания, перевода и методики преподавания иностранных языков в условиях глобализации», посвященная «Дню молодежи Таджикистана» и реализации «Государственной программы по совершенствованию преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года» от 24 мая 2023 года.

АННОТАЦИЯ

ба автореферати диссертатсияи номзадии Чанг Лей таҳти унвони «Таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти забоншиносӣ (语言学) дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ

Калидвожаҳо: истилоҳ, забоншиносӣ, таҳқиқот, ташаккул, морфология, синтаксис, исм, сифат, феъл, сохторӣ, луғавӣ, таърихӣ, реша, ибора, муқоиса, ҷумла.

Рисолаи номзадӣ ба таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти забоншиносӣ (语言学) дар забонҳои тоҷикӣ ва чинӣ бахшида шудааст. Муаллиф мавқеъ ва ҷойгоҳи истилоҳоти забоншиносиро дар забонҳои тоҷикӣ ва хитой омӯхта, масъалаи истофодаи онҳоро дар забоншиносии муосир таҳлил ва баррасӣ намудааст.

Муаллиф роҳҳои ташаккули истилоҳоти забоншиносиро аз ҷиҳати сохтор, маъно таҳлил намудааст. Натиҷаҳо нишон доданд, ки истилоҳоти забоншиносӣ бо усули морфологӣ ва синтаксисӣ рушд ва ташаккул меёбанд. Таҳқиқот ҳамчунин нишон медиҳад, ки истилоҳоти забоншиносӣ аз ҷиҳати сохти морфологӣ ба якҷанд ҳиссаи нутқ мансуб буда метавонанд. Масалан онҳо метавонанд ба исм, сифат, зарф, феъл таалуқ дошта бошанд.

Дар рафти муқоиса муаллиф нишон додааст, ки аз рӯи сохтор ва маъно истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва хитой ба синтаксис таалуқ дорад. Аз рӯи сохтор истилоҳоти забоншиносии алоқаманд бо синтаксис ба ибораҳо, ҷумлаҳои содда ва ҷумлаҳои мураккаб ва аъзоҳои ҷумла марбут мебошанд..

Таҳқиқоти муаллифӣ нишон медиҳад, ки истилоҳоти забоншиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва хитой метавонанд муродиф дошта бошанду бисёрмаъно бошанд. Таҳқиқоти мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки истилоҳоти забоншиносӣ, ки дар асоси мисолҳои забонҳои тоҷикӣ ва хитой дар забоншиносӣ навгонӣ ва саҳми арзанда гузоштанд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат кандидатской диссертации Джанг Лей на тему «Структурно-семантический анализ лингвистических терминов 语言学 в таджикском и китайском языках» на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 – сравнительно-исторический, типологическое и сопоставительное языкознание.

Ключевые слова: термин, языкознание, исследование, развитие, морфология, синтаксис, существительное, прилагательное, глагол, структурный, семантический, исторический, корень, словосочетание, сравнение, предложение.

Кандидатская диссертация посвящена структурно-семантическому анализу лингвистических терминов в таджикском и китайском языках. Автор изучила роль и место лингвистических терминов в таджикском и китайском языках, подняла и разъяснила вопрос об их употреблении в современном языкознании.

Автор проанализировала пути формирования лингвистических терминов как с точки зрения структуры, так и значения, и в результате показывает, что образование и развитие лингвистических терминов в основном происходит чаще морфологическим и синтаксическим способом. Исследование также показывает, что лингвистические термины по морфологическому строению могут относиться к нескольким частям речи. Например, они могут быть относиться к существительным, прилагательным, наречиям, глаголам, а по своей структуре они могут быть связаны с существительными, прилагательными, местоимениями и числительными.

В ходе сравнения автор показывает, что по структуре и семантике лингвистические термины в таджикском и китайском языках могут быть относиться к синтаксису. По своей структуре лингвистические термины, связанные с синтаксисом, могут относиться к словосочетаниям, простым и сложным предложениям, к членам предложения.

Авторское исследование показывает, что лингвистические термины в таджикском и китайском языках могут иметь синонимы и быть многозначными. Данное исследование свидетельствует о том, что лингвистические термины, основанные на примерах таджикского и китайского языков, внесли существенный вклад и научную новизну в языкознание.

ANNOTATION

for the abstract of Jang Lei's candidate's dissertation on the topic “Structural-semantic analysis of linguistic terms 语言学 in the Tajik and Chinese languages” for the degree of candidate of philological sciences in the specialty 10.02.20 - comparative linguistics, historical, typological and comparative

Key words: term, linguistics, research, development, morphology, syntax, noun, adjective, verb, structural, semantic, historical, root, phrase, comparison, sentence.

The candidate's thesis is devoted to the structural and semantic analysis of linguistic terms in the Tajik and Chinese languages. The author studied the role and place of linguistic terms in the Tajik and Chinese languages, raised and clarified the question of their use in modern linguistics.

The author analyzed the ways of formation of linguistic terms both from the point of view of structure and meaning, and as a result shows that the formation and development of linguistic terms generally occurs more often in a morphological and syntactic way. The study also shows that linguistic terms can refer to several parts of speech based on their morphological structure. For example, they can be related to nouns, adjectives, adverbs, verbs, and in their structure they can be related to nouns, adjectives, pronouns and numerals.

During the comparison, the author shows that in terms of structure and semantics, linguistic terms in the Tajik and Chinese languages can be related to syntax. By their structure, linguistic terms associated with syntax can refer to phrases, simple and complex sentences, and members of a sentence.

The author's research shows that linguistic terms in the Tajik and Chinese languages can have synonyms and be polysemantic. This study indicates that linguistic terms based on examples of the Tajik and Chinese languages have made a significant contribution and scientific novelty to linguistics.